

KS. ZYGMUNT ZIELIŃSKI

HISTORIA KOŚCIOŁA NA WYDZIALE TEOLOGICZNYM KATOLICKIEGO UNIwersYTETU LUBELSKIEGO 1918 — 1968

Zadaniem niniejszego szkicu jest ukazanie kolejnych etapów, jakie w pięćdziesięcioleciu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przeżyła historia Kościoła. Ramy organizacyjne tej części Wydziału Teologicznego stanowią szkielet dla istotnej treści dziejów tej sekcji. Naczelną uwagę poświęcono tu ludziom, którzy na niej pracowali i pracują. Obraz ich działalności naukowej i dydaktycznej jest siłą rzeczy odzwierciedleniem wysiłku włożonego w rozwój dyscypliny kościelnohistorycznej na uniwersytecie; świadczy o poziomie jej uprawiania. Były chwile, kiedy zupełnie brakło na Wydziale Teologicznym profesorów historii Kościoła — oznaczały one zupełny czasowy kryzys w tej dziedzinie. W okresie międzywojennym sekcja historyczna rozwijała się może najbardziej opornie i z trudem spośród pozostałych sekcji teologicznych. Przyczyną tego w pierwszym rzędzie była duża fluktuacja i niedostatek sił naukowych. W okresie powojennym widzimy sytuację całkowicie odmienną. I znowu wypadnie stwierdzić, że decydującą rolę odegrali tu pracownicy naukowcy. To są racje, dla których im poświęca się w tym opracowaniu tak dużo miejsca.

Obraz sekcji historii Kościoła oparty wyłącznie na działalności jej sił naukowych byłby jednak niepełny. Równie ważne są wyniki ich pracy. Konkretnie widać je w zestawieniach przygotowanych na seminariach prac, będących podstawą do zdobywania stopni naukowych.

Kierując się takimi założeniami przy pisaniu dziejów sekcji historii Kościoła na KUL-u nie można sobie rościć pretensji do dania wyczerpującego studium na ten temat. Będzie to raczej rzecz o charakterze zbliżonym do kroniki, bez ocen i wniosków. Ma ona zapoznać z najważniejszymi faktami.

Materiał wzięty pod uwagę przy pisaniu niniejszego opracowania można zgrupować w dwóch zasadniczych częściach. Do pierwszej należą przede wszystkim akta urzędowe Dziekanatu Wydziału Teologicznego

i referatu personalnego. Z akt dziekanatu najważniejszego materiału dostarczyła *Księga posiedzeń Rady Wydziału Teologicznego z lat 1918—1929* oraz protokoły powojenne; dalej wspomnieć trzeba o wykazach zajęć na każdy rok akademicki, o księgach zawierających rejestrację doktoratów, licencjatów i magisteriów. Do tej grupy materiałów zaliczyć należy również teczki personalne absolwentów sekcji historii Kościoła, w nich zaś dane dotyczące stopni naukowych. Z referatu personalnego wykorzystano akta osobiste poszczególnych pracowników naukowych, biorąc z nich w pierwszym rzędzie życiorysy i dane dotyczące stażu pracy na KUL-u. Osobne źródło, skupiające w sobie częściowo materiały z akt poprzednio wymienionych, stanowią materiały do kroniki Wydziału Teologicznego przygotowane za okres od początku istnienia uniwersytetu do r. 1958 przez ks. dziekana St. Łacha, następnie uzupełnione na bieżąco przez ks. Z. Zielińskiego, któremu wykonanie tej pracy polecił ks. dziekan W. Poplatek. Zestawienia prac doktorskich i licencjackich sporządził ks. W. Danielski, czego maszynopis został tu wykorzystany.

Druga zasadnicza grupa materiałowa to informacje i opracowania drukowane. Należą tu w pierwszym rzędzie spisy wykładów i zajęć uniwersyteckich (drukowane) z lat 1918—1929 oraz powojenne z lat: 1946—1949, 1958/59, 1959/60; następnie referat ks. prof. dra M. Rechowicza pt. *Studium historii Kościoła na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, ogłoszony w ramach publikacji: *Wydział Teologii w dwudziestoleciu 1944—1964* („Zeszyty Naukowe KUL”, 8 (1965), nr 3 (31), s. 21—24).

Wykorzystano też niektóre publikacje na temat pracowników naukowych sekcji historii Kościoła. Wspomnienia pośmiertne o ks. J. Czujku zamieszczono w kronice „Naszej Przeszłości” (VII (1958) 356—357) i w „Słowie Powszechnym” (nr 191 (1957) z dn. 13 VIII, nr 192 (1957) z dn. 14 VIII). W ostatnim numerze znajdziemy wspomnienia napisane przez L. Kosieniaka, Z. Borówkę i J. Szczawińskiego. Wspomnienie o ks. prof. J. Umińskim wraz z bibliografią jego prac naukowych napisał ks. A. Schletz („Nasza Przeszłość”, VIII (1958) 281—327). Zostało ono tu wykorzystane. Sięgnięto też do notatki poświęconej ks. bpowi Cz. Falkowskiemu („Nasza Przeszłość”, X (1959) 483—484 — kronika). Za podstawę do życiorysu ks. abpa M. Godlewskiego posłużył artykuł biograficzny ks. prof. dra M. Żywczyńskiego zamieszczony w *Polskim Słowniku Biograficznym* (t. VIII, s. 181—182). Wykorzystano też wspomnienie o nim drukowane w „Tygodniku Powszechnym” z dn. 27 V 1956 roku i artykuł ks. A. Klawka poświęcony mu z okazji 50-lecia kapłaństwa („Tygodnik Powszechny” z dn. 25 VI 1950 r.).

Poza tym autor przejrzał wszystkie prace doktorskie przygotowane na sekcji historycznej Wydziału Teologicznego.

Korzystanie z akt urzędowych bieżących, a wreszcie sam charakter

pracy zdecydowały o tym, że zrezygnowano z opatrzenia tekstu aparatem naukowym. W pewnym stopniu ma to zastąpić wyżej przytoczony przegląd źródeł.

Jeszcze jedna uwaga dotycząca zasady, jaką kierowano się przy doborze bibliografii pracowników naukowych. Ze względu na często znaczną liczbę pozycji bibliograficznych u poszczególnych profesorów i pozostałych pracowników nie można było umieszczać przy każdym pełnym zestawie jego publikacji. Starano się dobrać pozycje najbardziej charakterystyczne dla działalności pracownika na sekcji. Dokonanie takiego wyboru nie było łatwym zadaniem, co powinno w części usprawiedliwić ewentualne usterki. Troską o zachowanie pewnych proporcji w tekście podyktowane zostało również najbardziej skrótowe przedstawienie życiorysów pracowników naukowych. Nieco obfitsze informacje o profesorach nieżyjących są zrozumiałe.

Niech mi wolno będzie wyrazić serdeczne podziękowanie wszystkim pracownikom naukowym sekcji historii Kościoła, którzy służyli mi pomocą w kompletowaniu materiału do niniejszego opracowania, zwłaszcza bibliografii prac naukowych. Specjalne wyrazy wdzięczności składam ks. doc. drowi Bolesławowi Kumorowi, którego wskazówki i poprawki poczynione w tekście tej pracy pozwoliły uniknąć wielu usterek.

I. STUDIUM HISTORII KOŚCIOŁA NA KUL-U W LATACH 1918—1968

Dokładniejszy obraz dziejów sekcji historii Kościoła Wydziału Teologicznego KUL wymaga na wstępie skonstruowania pewnego schematu, polegającego na kolejnym uszeregowaniu faktów stanowiących etapy rozwoju sekcji.

Katolicki Uniwersytet Lubelski przejął tradycje dawnej Akademii Duchownej w Petersburgu. Historia Kościoła nie była tam studium wydzielonym w osobną sekcję; stanowiła ona jeden z przedmiotów wykładowych na Wydziale Teologicznym. Podobnie początkowo na KUL-u historia Kościoła nie tworzyła odrębnej sekcji. W latach 1918—1920 wykładów z historii Kościoła słuchali studenci Wydziałów: Teologicznego, Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych oraz Nauk Humanistycznych. Wykładał wówczas ks. Czesław Falkowski, profesor b. Akademii Duchownej w Petersburgu. Na dwóch początkowo wymienionych wydziałach prowadzone było przez niego seminarium historyczne. Kiedy w r. akad. 1919/20 utworzono na Wydziale Teologicznym 2 sekcje: dogmatyczną i nauk biblijnych, historię Kościoła dołączono jako jeden z przedmiotów sekcji dogmatycznej, przewidziany dla studentów II—IV roku studiów.

W następnym r. akad. Wydział Teologiczny został ponownie zreorganizowany; posiadał on wówczas sekcje: dogmatyczną, teologii fundamentalnej i moralno-pedagogiczną. Historię Kościoła jako przedmiot studiów wymieniono wówczas przy sekcji teologii fundamentalnej. W r. akad. 1920/21 jako osobny przedmiot nie figurowała ona na żadnej z sekcji teologicznych. Dla studentów teologii przewidziano jedynie wykłady dra Adama Strzeleckiego z historii Niemiec w okresie restauracji katolickiej, łącznie z seminarium, prowadzone w ramach Wydziału Nauk Humanistycznych.

Osobną katedrę historii Kościoła utworzono dopiero w r. akad. 1922/23 na Wydziale Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych. W tym samym roku została ona jednak przeniesiona na Wydział Teologiczny. Na tym wydziale utworzono równocześnie jako czwartą — sekcję historii Kościoła. Studentów jej miały obowiązywać następujące zajęcia: eklezjologia, język grecki, historia Kościoła w pierwszych wiekach, w średniowieczu i w czasach nowożytnych, historia źródeł prawa kanonicznego, paleografia łacińska, historia filozofii średniowiecznej; prócz tego pro-seminarium i 2 seminaria z historii Kościoła. Na posiedzeniu Rady Wydziału Teologicznego z 8 VI 1923 r. uchwalono, że studenci tej sekcji mają możliwość specjalizować się w dziedzinie historii Kościoła w Polsce, historii Kościoła w pierwszych wiekach, nowożytnej i paleografii.

W praktyce możliwości te nie były tak szerokie. Historię Kościoła w pierwszych 3 wiekach i patrologię wykładał z-ca prof. ks. J. Czuj, natomiast historię Kościoła w średniowieczu z-ca prof. ks. J. Umiński. Ten ostatni również wykładał metodologię nauk historycznych. Kontynuowane były też wykłady z paleografii i dyplomatyki prowadzone przez prof. dra St. Ptaszyckiego. Zamiast osobnego wykładu z historii Kościoła w czasach nowożytnych studenci zobowiązani byli do wysłuchania prelekcji dra A. Strzeleckiego z Wydziału Nauk Humanistycznych. W pierwszym okresie istnienia sekcji prowadzone były 2 seminaria: z patrologii i z historii Kościoła w czasach nowożytnych — przez ks. J. Czuję i A. Strzeleckiego. Ks. J. Umiński prowadził wówczas jedynie pro-seminarium z historii Kościoła w średniowieczu. Ten program studiów, z małymi zmianami, utrzymał się aż do całkowitego zawieszenia wykładów z historii Kościoła na KUL-u w r. akad. 1928/29.

W r. akad. 1923/24 zaczęto realizować wspomniane uchwały Rady Wydziału z poprzedniego roku. W celu zapewnienia sekcji całkowicie własnej obsady profesorskiej planowano oddanie wykładów z historii Kościoła w czasach nowożytnych sufraganowi diecezji łuckiej, b. profesorowi Akademii Duchownej, bpowi Michałowi Godlewskiemu. Wyznaczono mu nawet w planie zajęć wykład z historii Kościoła w Polsce w XVIII w. Do realizacji tych zamiarów jednak nigdy nie doszło. Wy-

kład z historii Polski z uwzględnieniem spraw kościelnych wraz z seminarium prowadził wówczas ks. dr Roman Konecki, wykładowca z Wydziału Nauk Humanistycznych.

W następnym r. akad. na sekcji historii Kościoła pozostali już tylko jako wykładowcy ks. J. Czuj i ks. J. Umiński. Wówczas przez rok prowadził ks. J. Umiński dodatkowo, prócz wykładów z historii Kościoła w średniowieczu, wykład monograficzny z nowożytnej historii Kościoła. Nadto prócz proseminarium kierował on teraz 2 seminariami, jednym dla kursu wyższego, drugim dla niższego. W następnych latach ks. J. Umiński rozszerzył zakres swych wykładów o zagadnienia z dziedziny historyki, wstępu do studiów historycznych i paleografii, zrezygnował natomiast całkowicie z historii Kościoła w czasach nowożytnych. W r. 1927 ks. J. Umiński opuścił KUL i przeszedł na Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie otrzymał katedrę historii Kościoła w Polsce i na Rusi. W ten sposób ustały na sekcji zajęcia z historii Kościoła w średniowieczu. Pozostał już tylko jeden wykładowca — ks. J. Czuj. Zasadniczym przedmiotem jego specjalizacji była patrologia, dodatkowo wykładał w dalszym ciągu historię Kościoła w pierwszych trzech wiekach. Prócz niego w roku akad. 1927/28 historię teologii wykładał ks. dr Henryk Cichowski; w następnym roku również ks. dr Ludwik Wasilkowski. W r. 1929 odszedł z KUL-u również ks. J. Czuj, udając się na Uniwersytet Warszawski. Oznaczało to praktycznie likwidację wykładów historii Kościoła na uczelni i czasowe, trwające jednak aż do r. 1945, zawieszenie działalności sekcji. Przez 3 lata zalecano jeszcze studentom teologii wysłuchiwanie wykładów z historii Kościoła na Wydziale Nauk Humanistycznych. Od r. akad. 1934/35 zalecenia te znikają ze spisów zajęć.

W r. 1945 wznowienie wykładów z historii Kościoła stało się możliwe dzięki przybyciu na KUL ks. dra Mieczysława Żywczyńskiego. Dzięki niemu też powstawać zaczęła oddzielna biblioteka zakładowa historii Kościoła, załączek przyszłego samodzielnego Zakładu Historii Kościoła. Przez pierwszych 5 lat powojennych ks. M. Żywczyński był jedynym profesorem historii Kościoła na KUL-u. W 1950 pracę na uniwersytecie podjął ks. doc. dr Marian Rechowicz. Otrzymał on wykłady z zakresu historii teologii w Polsce.

Rok 1957 stał się dla sekcji historii Kościoła nowym etapem w jej rozwoju. Przyjęto wówczas na Wydziale Teologicznym zasadę większej niż dotychczas specjalizacji w poszczególnych dziedzinach. Ogólnie podzielono przedmioty wykładowe na 2 grupy: jedną stanowiły dyscypliny teologiczne wspólne dla wszystkich sekcji, drugą — dyscypliny specjalistyczne. Na sekcji historii Kościoła wprowadzono wówczas 3 katedry: historii Kościoła w czasach nowożytnych (kierownik ks. prof. dr

M. Żywczyński), historii Kościoła w średniowieczu (kierownik ks. prof. dr M. Rechowicz) i historii Kościoła w starożytności (nie obsadzona do r. 1966). Prócz tego zapoczątkowano wówczas na sekcji wykłady specjalistyczne: z historii Kościoła Wschodniego (ks. dr Bogusław Waczyński), z patrologii (ks. dr Jan Maria Szymusiak — od r. 1958), z liturgiki historycznej (ks. dr Waław Schenk). W r. akad. 1959/60 dodano wykłady z metodologii historii Kościoła i nauk pomocniczych historii (ks. dr Stanisław Librowski), a w 1962/63 wykład z organizacji Kościoła w Polsce przed rozbiorem otrzymał ks. doc. dr Bolesław Kumor. Dalszy rozwój omawianej sekcji dokonał się w r. 1964. Na prośbę Senatu KUL Kongregacja Seminariów i Uniwersytetów zezwoliła dekretem z dnia 6 II 1964 r. na utworzenie przy Wydziale Teologicznym KUL Instytutu Historii Kościoła. Zrezygnowano wówczas całkowicie z udziału studentów instytutu w zajęciach ogólnoteologicznych, zwiększono natomiast liczbę przedmiotów kościelnohistorycznych. Zostały one podzielone na 3 grupy: dyscypliny główne, pomocnicze i specjalne. Po ostatniej reformie istnieją w Instytucie Historii Kościoła następujące katedry: historii Kościoła w starożytności (kierownik od 1966 r. ks. doc. dr Bolesław Kumor), w średniowieczu (kierownik ks. prof. dr Marian Rechowicz), w czasach nowożytnych (kurator — ks. prof. dr Mieczysław Żywczyński), w czasach najnowszych (kierownik ks. prof. dr Mieczysław Żywczyński), patrologii (pełniący obowiązki kierownika ks. prof. dr Marian Rechowicz, zajęcia prowadzi ks. doc. dr Jan M. Szymusiak), nauk pomocniczych historii Kościoła (kierownik ks. doc. dr Stanisław Librowski), archeologii chrześcijańskiej (nie obsadzona, zajęcia prowadzi ks. dr Antoni Liedtke).

Z dyscyplin specjalnych wprowadzono po reformie studiów wykłady: ks. prof. dra Stanisława Kamińskiego z metodologii naukowej historii, ks. doc. dra Romualda Gustawa z historiografii kościelnej, ks. doc. dra Czesława Bartnika z teologii historii, ks. dra Jerzego Wolnego z historii kaznodziejstwa średniowiecznego. Studenci zobowiązani są ponadto wysłuchać wykładów: ks. bpa doc. dra Walentego Wójcika ze źródeł prawa kanonicznego, ks. doc. dra Władysława Smolenia z historii sztuki, ks. doc. dra Józefa Majki z socjologii religii i ks. dra Bogusława Waczyńskiego z historii Kościoła Wschodniego.

Prócz tego zatrudniono dwóch asystentów — przy katedrze historii Kościoła w średniowieczu ks. mgra Wojciecha Danielskiego, a przy katedrze historii Kościoła w czasach nowożytnych ks. mgra Zygmunta Zielińskiego. W r. 1967 ks. dr W. Danielski przeszedł na sekcję teologii pastoralnej, jego miejsce zajął ks. dr Marek Zahajkiewicz.

Dyscypliny specjalne o bardziej jeszcze zróżnicowanej tematyce wprowadzane będą w miarę napływu nowych wykładowców.

II. PRACOWNICY NAUKOWI

Podobnie jak szkic dziejów rozwoju studium historii Kościoła na KUL-u i ten rozdział potraktowany będzie chronologicznie. Ma on ukazać sylwetki pracowników naukowych na sekcji historii Kościoła od początku istnienia uniwersytetu do czasów dzisiejszych. Zrozumiałe jest bliższe zainteresowanie jedynie pracownikami zatrudnionymi na Wydziale Teologicznym. Profesorowie i docenci, kierownicy katedr i wykładowcy, jak to dobitnie widać na przykładzie wspomnianego kryzysu studium historii Kościoła w latach przedwojennych, stanowili czynnik decydujący już nie tylko o jego poziomie, ale wprost o istnieniu na uniwersytecie. Ważne więc będą tu nie tylko szczeble kariery naukowej każdego pracownika, ale bardziej jeszcze jego dorobek naukowy, zilustrowany na tym miejscu przytoczeniem ważniejszych pozycji bibliograficznych.

Wydział Teologiczny na KUL-u, jak już poprzednio wspomniano, był kontynuacją wydziału b. Akademii Duchownej w Petersburgu. Historii Kościoła jako osobnej dziedziny studiów nie było. Wykładano ją jako jeden z przedmiotów teologicznych. Ostatnim jej profesorem przed likwidacją akademii był ks. dr Czesław Falkowski. On też jako pierwszy podjął na KUL-u wykłady z tego przedmiotu.

Ks. Czesław Falkowski urodził się 28 XI 1887 r. w Warszawie. Tam też ukończył szkołę średnią. Studia seminaryjne odbył w Petersburgu. Następnie studiował historię Kościoła na uniwersytecie w Innsbrucku (1913—1917). Tam też w roku 1913 złożył doktorat. W latach 1914—1917 był profesorem w Seminarium Metropolitalnym w Petersburgu, a od r. 1917 profesorem historii Kościoła w tamtejszej Akademii Duchownej. W momencie powstawania KUL-u był jednym z jego organizatorów, tu również wykładał w latach 1918—1920 historię Kościoła. 28 I 1921 r. został mianowany profesorem zwyczajnym historii Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie. W latach 1928—1930 był rektorem tegoż uniwersytetu, po jego likwidacji zaś pracował jako profesor w Seminarium Duchownym w Wilnie, a po przeniesieniu seminarium do Białegostoku — również tam. W latach 1942—1943 przebywał w obozie koncentracyjnym w Szaltupiu pod Kownem. W r. 1949 został mianowany biskupem ordynariuszem diecezji łomżyńskiej i konsekrowany 8 V 1949 r.

Do ważniejszych prac naukowych ks. Cz. Falkowskiego należą: *De genesi protestantismi*, Petropoli 1918; *Uniwersytet Wileński*, „Ziemia”, (1922), z. 5; *Nieznany autograf Mickiewicza*, „Ateneum Wileńskie”, (1924), z. 5; *O jubileuszu na Litwie i Rusi w r. 1826*, „Kwartalnik Teo-

logiczny Wileński”, III (1925); *Św. Franciszek z Asyżu*, tamże, IV (1926); *Luter w świetle najnowszych badań*, „Przegląd Powszechny”, 154 (1929). Poza tym jest on autorem szeregu recenzji, życiorysów w *Polskim Słowniku Biograficznym* i innych prac.

W czasie swej działalności profesorskiej na KUL-u ks. Cz. Falkowski prowadził wykłady z historii powszechnej Kościoła w okresie odrodzenia i reformacji oraz wykład z historii wymowy w Polsce w XV i XVI w. W r. akad. 1919/20 wykładał też z historii Kościoła w starożytności czasy Konstantyna Wielkiego i Juliana Odstępcy. Prócz tego prowadził seminarium historyczne m. in. na temat pontyfikatu Sykstusa IV. Warto dodać, że ks. Cz. Falkowski był w tym czasie jedynym profesorem historii Kościoła na KUL-u. Prócz niego na Wydziale Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych średniowieczną literaturę religijną w Polsce wykładał prof. dr Stanisław Ptaszycki. Wykłady ks. Cz. Falkowskiego obowiązywały również na Wydziale Nauk Humanistycznych.

Po odejściu ks. Cz. Falkowskiego z KUL-u zaczął się pierwszy kryzys studium historii Kościoła na uczelni. Nie było właściwie żadnego wykładowcy tego przedmiotu. Wyznaczano wprawdzie wykłady z historii katolicyzmu (w Niemczech w XVI i XVII w. prowadzone przez dra A. Strzeleckiego na Wydziale Nauk Humanistycznych. Pozostały również na Wydziale Teologicznym oraz Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych wykłady St. Ptaszyckiego z paleografii i dyplomatyki; historia Kościoła w sensie ścisłym nie była jednak wykładana.

Kryzys, o którym mowa, trwał tym razem krótko, gdyż już w r. akad. 1922/23 zaangażowano dwóch z-ców profesora: ks. dra Jana Czuja i ks. dra Józefa Umińskiego.

Ks. Jan Czuj urodził się 20 V 1886 r. w Borzęcinie. Gimnazjum ukończył w Tarnowie w r. 1908. Tam również odbył studia filozoficzno-teologiczne w miejscowym Instytucie Teologicznym i otrzymał święcenia kapłańskie w r. 1912. Studia teologiczne w zakresie patrologii kontynuował na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w 1916 r. otrzymał doktorat teologii za pracę pt. *Kościół i państwo u św. Augustyna*, pisaną pod kierunkiem ks. J. Fijałka. W latach 1920—1922 studiował w Gregorianum. Po powrocie z Rzymu w r. 1922 został zaangażowany na KUL-u jako z-ca profesora patrologii i homiletyki. Habilitował się na Uniwersytecie Warszawskim pisząc rozprawę pt. *Hierarchia u św. Augustyna*. Na KUL-u wykładał do r. akad. 1928/29. Od r. 1928 podjął pracę jako profesor nadzwyczajny na Uniwersytecie Warszawskim. W r. 1945 został mianowany profesorem zwyczajnym, a trzy lata później wybrany dziekanem Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego. Po utworzeniu Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie został pierwszym jej rektorem. Zmarł 9 VIII 1957 r.

W czasie swej pracy na KUL-u ks. J. Czuj wykładał patrologię, historię Kościoła trzech pierwszych wieków oraz prowadził seminarium patrologiczne poświęcone analizie wybranych dzieł Ojców Kościoła. Z dziedziny patrologii szczególnym przedmiotem jego zainteresowania byli św. Augustyn i św. Cyprian. Z pięćdziesięciu przeszło pozycji bibliograficznych podamy tu najważniejsze. Rzucają one światło na całość kształt twórczości naukowej ks. J. Czuj.

1. *Państwo i Kościół u św. Augustyna*, Lwów 1918.
2. *Hierarchia kościelna u św. Augustyna*, Lublin 1923.
3. *Św. Pacjan z Barcelony. Studium patrologiczne*, Tarnów 1923.
4. *Jak się dokonało nawrócenie św. Augustyna*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, R. XIV (1925) 333—339.
5. *Św. Cyprian biskup-męczennik*, Kraków 1927.
6. *Żywot św. Augustyna*, Warszawa 1952².
7. *Wyznania św. Augustyna*, Warszawa 1952².
8. *Św. Augustyn w opinii potomnych*, Poznań 1930.
9. *Augustyn*, Kraków 1930.
10. *Wiktor z Wity. Historia prześladowania wiary w Afryce*, Poznań 1931.
11. *O śmierci prześladowców, Epitome Instr. div., O gniewie Boga*, tłum. i kom., [W:] *Laktancjusz, Pisma wybrane*, Poznań 1933.
12. *Kazania wybrane św. Leona*, Poznań 1936.
13. *Św. Cyprian na tle epoki*, Włocławek 1936.
14. *Cyprian, Pisma, traktaty*, tłum. i oprac., Poznań 1937.
15. *Mowy św. Ambrożego*, tłum. i kom., Poznań 1939.
16. *Św. Ambroży w świetle swych listów*, Warszawa 1939.
17. *Św. Augustyn a rasizm*, „Ateneum Kapłańskie”, 44 (1939) 1—12.
18. *Zasady moralno-wychowawcze Marcina z Brakary*, tamże, 46 (1947) 65—73.
19. *Księga reguły pasterskiej*, Poznań 1948.
20. *Papież Grzegorz Wielki*, Warszawa 1948.
21. *Poglądy wychowawcze u św. Jana Chryzostoma*, „Przegląd Katechetyczny”, 1 (1948) 7—11.
22. *Listy św. Hieronima*, tłum. i kom., 3 t., Warszawa 1952—1954.
23. *Patrologia*, Poznań 1953, 1954².
24. *Św. Grzegorz, Listy*, tłum. i kom., t. 4, Warszawa 1954—1955.

Razem z ks. J. Czujem pracę na KUL-u rozpoczął ks. Józef Umiński. Urodził się 10 XI 1888 r. w Pieńkach, powiat Rypin. Do szkoły zaczął uczęszczać w Chicago, dokąd w r. 1894 wyjechał wraz z rodzicami. W r. 1898 cała rodzina wróciła do Polski. W r. 1904 rozpoczął naukę w szkole realnej w Gostyninie; za udział w strajku szkolnym został jed-

nak jeszcze w tym samym roku wydalony. W latach 1905—1907 ukończył gimnazjum w Płocku. Następnie tam też odbył studia filozoficzno-teologiczne i otrzymał święcenia kapłańskie w r. 1913. W trzy miesiące później uzyskał tytuł bakałarza św. teologii — pierwszy tego rodzaju tytuł w seminarium płockim. Wkrótce po święceniach wyjechał nielegalnie na studia historii Kościoła do Rzymu. Występował tam jako Jerzyński. Studiował w Angelicum i jednocześnie był słuchaczem Watykańskiej Szkoły Paleograficznej i Dyplomatycznej przy Archiwum Watykańskim. W Rzymie zbierał materiały do biografii świętych polskich i gromadził bibliografię. W 1914 r. wyjechał na dalsze studia do Fryburga szwajcarskiego. Przerwała je wojna, która zastała ks. J. Umińskiego w Polsce na wakacjach. Wobec niemożności kontynuowania studiów pracował w duszpasterstwie. Dopiero w 1916 r. udało mu się uzyskać zgodę władz niemieckich na wyjazd do Monachium, gdzie studiował równocześnie na Wydziałach Teologicznym i Filozoficznym. W 1918 r. u mediewisty prof. Grauerta uzyskał doktorat za pracę o napadzie tatarskim na Europę zachodnią w r. 1241. Bezpośrednio po tym wrócił do Płocka, gdzie podjął wykłady z historii Kościoła w seminarium duchownym, prowadząc tam równocześnie seminarium historyczne. Prócz tego wykładał historię w niższym seminarium oraz zastępco w gimnazjum i seminarium nauczycielskim. Przez kilka miesięcy pełnił funkcję redaktora „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego”. Był czynny w Towarzystwie Naukowym Płockim, którego został prezesem. W październiku 1922 r. rozpoczął pracę na Wydziale Teologicznym KUL. Habilitował się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w r. 1925 przedstawiając rozprawę o arcybiskupie Kietliczu. W r. akad. 1923/24 był prodziekanem Wydziału Teologicznego KUL. Bezpośrednio po habilitacji mianowany został profesorem nadzwyczajnym. W r. 1927 ks. J. Umiński nie przyjął proponowanej mu przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Warszawskiego katedry historii Kościoła. Już pod koniec tego roku powierzył mu bp Nowowiejski stanowisko rektora seminarium w Płocku. Funkcję tę pełnił do r. 1930, kiedy to otrzymał na UJK we Lwowie katedrę historii Kościoła w Polsce i na Rusi. Zorganizował tam zakład przy swej katedrze poświęcając wiele troski doborowi odpowiedniego księgozbioru. Angażował się też w pracę Towarzystwa Naukowego Lwowskiego i w 1936 r. został jego prezesem. W r. akad. 1936/37 wybrano ks. J. Umińskiego dziekanem Wydziału Teologicznego. Po wybuchu wojny znalazł się on w trudnych warunkach w Warszawie. Szansą ich zmiany było dla niego zaproszenie przez bpa Kaczmarska do Kielc, gdzie ofiarowano mu wykłady historii Kościoła w seminarium duchownym. Jednocześnie w latach 1943—1945 brał on udział w organizowanych tam tajnych kompletach. Po zakończeniu wojny ks. J. Umiński zabiegał o wznowienie Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Wro-

ciałskim, jednak bezskutecznie. W latach 1945—1947 wykładał historię Kościoła na Uniwersytecie Warszawskim w charakterze z-cy profesora. Po powrocie na Uniwersytet Warszawski ks. prof. dra Z. Obertyńskiego przeniósł się ks. J. Umiński na Śląsk, gdzie początkowo pracował w duszpasterstwie, a następnie od lutego 1948 r. podjął wykłady z historii Kościoła w Seminarium Duchownym we Wrocławiu oraz wykłady z nauk pomocniczych historii na Uniwersytecie Wrocławskim. Czynny był we Wrocławskim Towarzystwie Naukowym i w Komisji Historii Sztuki. Umarł we Wrocławiu 1 V 1964 r.

Ks. J. Umiński był historykiem-mediewistą. Czasy średniowiecza, szczególnie polskiego, były też zasadniczym przedmiotem jego wykładów. Wachlarz zainteresowań, o którym świadczy 117 pozycji bibliografii w jego dorobku naukowym, miał jednak ks. J. Umiński bardzo szeroki. Ogólnie można podzielić jego publikacje na cztery większe grupy: 1. Studia z zakresu średniowiecznych dziejów Kościoła, 2. Hosiana, 3. Prace syntetyczne, 4. Artykuły dotyczące organizacji i metody nauki. Zrezygnujemy tu z przytaczania nawet przykładowych pozycji z twórczości naukowej ks. J. Umińskiego, gdyż kompletna jego bibliografia została zebrana i opublikowana przez ks. A. Schletza („Nasza Przeszłość”, VII (1958) 313—327). Warto jednak na tym miejscu wspomnieć o podręczniku historii Kościoła opracowanym przez ks. J. Umińskiego (I wyd. Lwów 1933—1934, II wyd. przygotowane w 1939 r. uległo zniszczeniu podczas wojny, III wyd. Opole 1949, tylko tom I, IV wyd. przygotowane i uzupełnione przez ks. W. Urbana w r. 1959 — Opole).

Dzięki staraniom ks. J. Umińskiego w r. akad. 1923/24 otrzymał wykłady historii Kościoła w czasach nowożytnych na Wydziale Teologicznym KUL sufragana łucki bp Michał Godlewski. Urodził się 21 X 1872 r. w Warszawie, tam też ukończył szkołę średnią i seminarium duchowne. Po czterech latach nauki w seminarium został wysłany na studia do Akademii Duchownej w Petersburgu. W 1900 roku otrzymał święcenia kapłańskie. W r. 1901 za pracę pt. *O reakcji katolickiej w XVI w.* uzyskał stopień magistra teologii. Następnie studiował we Fryburgu szwajcarskim u profesorów Mandonneta i Kirscha. Pod koniec 1903 r. mianowano go profesorem homiletyki w Akademii Duchownej w Petersburgu. Otrzymał tam w 1904 r. katedrę powszechnej historii Kościoła i patrologii. W 1917 r. został konsekrowany na biskupa sufragana diecezji łucko-żytomierskiej. Po upadku caratu jako prezes Macierzy Szkolnej przyczynił się do założenia dwóch polskich gimnazjów i większej liczby szkół powszechnych. W r. 1919 wrócił do ojczyzny i przez jeden rok rządził diecezją łucką jako wikariusz kapitulny (1924/25). W r. 1926 uzyskał w Rzymie zwolnienie z obowiązków diecezjalnych i od stycznia 1927 r. został profesorem historii Kościoła na Wy-

dziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1931 r. został członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie; w r. 1933 reprezentował Stolicę Apostolską na Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Warszawie. Na UJ wykładał z przerwą wojenną do r. 1951, w którym przeszedł na emeryturę. W r. 1949 został mianowany arcybiskupem tytularnym. Umarł 20 V 1956 r. Przed pierwszą wojną światową zajmował się organizacją i życiem Kościoła katolickiego w Rosji. W Krakowie zainteresował się szczególnie dziejami Kościoła w Rosji i w Polsce w XIX wieku oraz badał historię stosunku Kościoła i duchowieństwa do polskiego ruchu wywoleńczego.

Ważniejsze pozycje dorobku naukowego abpa M. Godlewskiego są następujące — z wydawnictw źródłowych: *Analecta Historiae Petropolitanae*, Petropoli 1906; *Monumenta Ecclesiastica Petropolitana*, 5 fasc., Petropoli 1906—1913; *Documenta ad historiam Seminarii Principalis Vilniensis pertinentia (1803—1822)*, Petropoli 1911; *Journal et correspondance de Stanislas Sistrzeńcewicz-Bohusz*, 3 części, wydane z W. Kriksinem, Petropoli 1913—1917. Niekompletna bibliografia jego prac do r. 1938 znajduje się w poświęconym mu „Miesięczniku Katechetycznym i Wychowawczym” (R. 27 (1938), z. 2, s. 69—89).

Nazwisko bpa M. Godlewskiego figuruje w spisie wykładów i zajęć na KUL-u w r. akad. 1923/24, gdzie podany jest nawet tytuł jego wykładu. Faktycznie zajęć tych nigdy nie podjął.

W tym samym r. akad. wykłady dla studentów historii Kościoła prowadził zatrudniony na Wydziale Nauk Humanistycznych ks. dr Roman Konecki. Wykładał on o humanizmie i odrodzeniu w Europie zachodniej oraz dzieje reformacji w Polsce.

Bezpośrednio przed zawieszeniem na KUL-u wykładów z historii Kościoła, kiedy jedynym już wykładowcą tego przedmiotu był ks. J. Czuj, powierzono w r. akad. 1927/28 wykład z historii teologii w Polsce ks. drowi Henrykowi Cichowskiemu, który wykładał tylko przez ten rok.

Od r. akad. 1928/29, kiedy odszedł z KUL-u ks. J. Czuj, zajęcia na omawianej sekcji ustały całkowicie, gdyż nie było profesorów. Przerwa trwała aż do r. 1945, kiedy pracę na uczelni rozpoczął ks. Mieczysław Ż y w c z y ń s k i. Urodził się 13 I 1901 r. w Warszawie. Uczęszczał do Gimnazjum im. św. Stanisława Kostki w Płocku, gdzie otrzymał świadectwo dojrzałości 9 VI 1921 r. W latach 1921—1926 odbył studia filozoficzno-teologiczne w płockim seminarium duchownym. Wyświęcony na kapłana 4 VI 1926 r., w latach 1926—1930 studiował historię na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Dyplom magistra filozofii otrzymał na podstawie pracy pisanej pod kierunkiem prof. M. Handelsmanna. W czasie studiów na UW uczęszczał też na wykłady

ks. prof. P. Stygera (archeologia i historia Kościoła starożytna) i ks. prof. H. Likowskiego (historia Kościoła) na Wydziale Teologicznym UW. W latach 1929—1930 pracował jako praktykant w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. W r. 1930 został wysłany jako stypendysta Polskiej Akademii Umiejętności do Rzymu, aby podjąć pracę w ekspedycji rzymskiej tejże akademii. Najpierw był współpracownikiem prof. A. Kłodzińskiego, potem zaś samodzielnie zbierał w Archiwum i w Bibliotece Watykańskiej oraz w Bibliotece Narodowej we Florencji materiały dotyczące dziejów Polski w XV w. Równocześnie studiował archiwistykę pod kierunkiem prof. Kattenbacha. Po powrocie do kraju w roku 1931 został nauczycielem historii i propedeutyki filozofii w Gimnazjum im. św. Stanisława Kostki w Płocku oraz bibliotekarzem w płockiej Bibliotece Diecezjalnej i zastępcą dyrektora Archiwum Diecezjalnego. W r. 1932 z ramienia Polskiej Akademii Umiejętności pracował w bibliotekach włoskich w celu zebrania materiałów dotyczących nuncjatury Commendoniego w Polsce (1563—1565) oraz w celu ukończenia swej pracy doktorskiej. Doktorat historii otrzymał w roku 1933 (dyplom z dnia 1 VII 1933) na podstawie pracy pt. *Geneza i następstwa encykliki „Cum primum” z 9 VI 1832*, pisanej pod kierunkiem prof. M. Handelsmanna oraz na podstawie egzaminów przed prof. M. Handelsmannem i prof. W. Tokarzem z historii nowożytnej i prof. S. Czarnowskim z historii doktryn społeczno-religijnych. W 1935 r. ponownie pracował we Włoszech nad nuncjaturą Commendoniego, w r. 1937 zaś w archiwach włoskich, szwajcarskich i wiedeńskim Staatsarchiv nad przygotowaniem rozprawy pt. *Watykan, Metternich a sprawa polska w latach 1836—1848*. Przyjęta do druku przez Towarzystwo Naukowe Warszawskie praca ta została tylko w połowie wydrukowana wskutek wybuchu drugiej wojny światowej. Jej streszczenie ukazało się w „Sprawozdaniach z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”. W r. 1939 ks. M. Żywczyński został usunięty przez Niemców z mieszkania w Płocku i stracił wszystkie rękopisy oraz bibliotekę. W l. 1940—1941 przebywał na wsi w Łowickiem, w l. 1941—1942 w Kieleckiem. W r. 1942 przybył do Warszawy, gdzie na tajnych kompletach uczył historii, m. in. na tajnym Uniwersytecie Poznańskim. Powstanie w 1944 r. przebył w Warszawie na Starówce. W latach 1944—1945 uczył historii w gimnazjum w Kielcach oraz na tajnych kursach uniwersyteckich. W r. 1945 został z-cą profesora historii Kościoła na KUL-u. Habilitował się w r. 1946 z historii Kościoła u ks. prof. J. Umińskiego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Zatwierdzenie Min. Oświaty otrzymał 22 III 1946 r. Pismem Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Naukowych z 30 VI 1954 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, profesorem zwyczajnym zaś został 1 X 1966 r. Otrzymał nagrodę indywidualną I stopnia Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego za szczególne osiągnięcia w dziedzi-

nie autorstwa wyróżniających się podręczników dla studentów — za podręcznik pt. *Historia powszechna 1789—1870*. Jest członkiem czynnym Polskiego Towarzystwa Historycznego i wchodzi w skład jego prezydium, członkiem Lubelskiego Towarzystwa Naukowego i prezesem jego Wydziału Humanistycznego, członkiem Instytutu Historii PAN, członkiem czynnym Towarzystwa Naukowego KUL.

Do r. 1950 był ks. M. Żywczyński jedynym na KUL-u profesorem historii Kościoła. Jego zainteresowania naukowe w dziedzinie historii Kościoła skupiają się na dziejach Kościoła w okresie Rewolucji Francuskiej, reformacji i historii Kościoła w Polsce w XVIII i XIX w. Specjalne cykle wykładów poświęca on historiografii tych okresów. Zajęcia seminaryjne określane tematyką prac doktorskich i licencjackich obejmują niemal wszystkie dziedziny życia kościelnego w Polsce, w szczególnych wypadkach również z okresu średniowiecza. Ks. M. Żywczyński jest zarówno historykiem Kościoła, jak i powszechnym, co sprawia, że jego wykłady z tej dziedziny w szerokim zakresie uwzględniają dzieje powszechne. Z prac naukowych ks. M. Żywczyńskiego podajemy jedynie wybór najważniejszych, szczególnie tych, które ilustrują jego działalność naukowo-dydaktyczną na sekcji historii Kościoła:

1. *Dzieje Płocka w zarysie*, [W:] *Księga pamiątkowa Koła Płocczan*, Warszawa 1931, s. 21—35.
2. *Watykan a sprawa polska w latach 1831—1836*, „Sprawozdanie z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz., Wydział II”, 26 (1933) 187—202 i nadb. Warszawa 1934.
3. *Geneza i następstwa encykliki „Cum primum” z 9 VI 1832 r.*, Warszawa 1935.
4. *Początki rządów ks. Ludwika Łętowskiego w diecezji krakowskiej*, „Przegląd Historyczny”, 34 (1937—1938) 100—110.
5. *Rzym i polski ruch niepodległościowy 1831—1846*, „Polityka Narodów”, 7 (1936) 639—652.
6. *Papiestwo i papieże średniowiecza*, Lwów 1938.
7. *Z dziejów stosunku Watykanu do Anglii w latach 1843—1844*, „Przegląd Hist.”, 33 (1938) 319—322.
8. *Kościół i duchowieństwo w powstaniu styczniowym*, tamże, 34 (1938) 510—525.
9. *Z badań i literatury o Kościele katolickim w Królestwie Polskim w XIX w.*, „Nova Polonia Sacra”, 3 (1939) 100—140.
10. *Emigracja polska i Kuria Rzymska wobec upadku Unii w Rosji 1839*, „Ateneum”, 2 (1939) 183—196.
11. *Watykan, Metternich a sprawa polska w latach 1836—1848*, „Sprawozdania z Posiedzeń Tow. Nauk. Warsz., Wydz. II”, R. 32 (1939), z. 1/3, s. 27—37.

12. *Watykan, Polska i Polacy w cywilizacjach świata*, pod red. W. Pó-bóg-Malinowskiego, Warszawa 1939, t. I: *Terytoria*, s. 274—284.
13. *Ks. Piotr Ściegienny w świetle dotychczasowych badań*, „Sprawozdania z Czynności Wyd. i Posiedzeń Tow. Nauk. KUL”, I (1945—1947) 82—83.
14. *Książę Leuchtenberg i ks. Ściegienny*, „Przegląd Hist.”, 37 (1948) 307—310.
15. *Z ostatnich lat ks. Ściegiennego*, „Nasza Przeszłość”, 4 (1948) 243—250.
16. *Rząd Królestwa Kongresowego i kler katolicki w przeddzień 1848 r.*, „Przegląd Hist.”, 38 (1948) 129—136.
17. *Pius IX i rewolucja 1848 r.*, [W:] 1848 — w stulecie Wiosny Ludów literaci lubelscy, Lublin 1948, s. 48—57.
18. *Rabacja galicyjska z 1846 r. w polityce i opinii europejskiej*, „Sprawozdania z Czynności Wyd. i Posiedzeń Tow. Nauk. KUL”, I (1945—1947) 66—68 i w całości: „Roczniki Humanistyczne”, I (1949) 39—58.
19. *Historiozofia Ściegiennego*, „Przegląd Hist.”, 42 (1951) 392—403.
20. *Kościół i Rewolucja Francuska*, Warszawa 1951. Tłum. niem. Lipsk 1953.
21. *Kościół i państwo we Włoszech w ciągu ostatnich 100 lat. Uwagi na marginesie książki Jemolo*, „Życie i Myśl”, 1 (1954) 71—85.
22. Przedmowa, [W:] Franciszek de Vittoria, *O Indianach*, Warszawa 1954.
23. *Stanowisko L. Pastora w historiografii papieżstwa*, „Życie i Myśl”, 2—3 (1955) 26—59.
24. *Powstanie i cel kapituły pultuskiej*, „Roczniki Teol.-Kan.”, 2 (1955) 177—191.
25. *Poglądy chrześcijan IV w. na nierówność majątkową w świecie*, „Życie i Myśl”, 3 (1956) 39—47.
26. Przedmowa i komentarz do Batholomeo de Las Casas, *Krótką relacją o wyniszczeniu Indian*, Warszawa 1956.
27. *Związek dziejów Polski z tłem europejskim. Historia Kościoła (uwagi o makiecie Historii Polski, wyd. PAN)*, „Kwartalnik Historyczny”, 64 (1957) 167—170.
28. *Sprawa Gutkowskiego 1833—1840*, „Rocznik Lubelski”, I (1958) 129—146.
29. *Międzynarodowy aspekt sprawy Dunina*, „Sprawozdania z Czynności Wyd. i Posiedzeń Tow. Nauk. KUL”, 9 (1959) 11—13.
30. *Der Posener Kirchenstreit in den Jahren 1837—1840 und die „Kölner Wirren”. Ein Beitrag zu ihrer Geschichte und zur Geschichte der Politik Metternichs*, „Acta Poloniae Historica”, II (1959) 17—47.

31. *Metternich w świetle nowej historiografii*, „Kwartalnik Historyczny”, 68 (1961), nr 2, s. 423—433.
32. *Historia powszechna 1789—1870*, Warszawa 1964; II wyd. uzupełn. i poprawione, Warszawa 1967.

W r. 1950 pracę na sekcji historii Kościoła rozpoczął ks. Marian Rechowicz. Urodził się 4 IX 1910 r. w Husiatynie. W r. 1928 zdał egzamin dojrzałości w Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza we Lwowie. Studia filozoficzno-teologiczne i historyczne odbył na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Świecenia kapłańskie otrzymał w r. 1933. Wtedy także uzyskał na Wydziale Teologicznym UJK we Lwowie magisterium z historii Kościoła. W r. 1938 został tam asystentem przy katedrze historii Kościoła w Polsce i na Rusi, a po roku uzyskał doktorat z teologii na tymże uniwersytecie. W czasie okupacji pracował jako wykładowca historii Kościoła w Seminarium Duchownym we Lwowie. W r. 1945 został zarejestrowany jako st. asystent na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie też po dwu latach habilitował się na podstawie pracy pt. *Józefińskie Seminarium Generalne we Lwowie w l. 1790—1820* (zatw. Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w r. 1956). W czasie swego pobytu w Krakowie był również sekretarzem generalnym przygotowywanej w tym ośrodku encyklopedii teologicznej. W latach 1950—1956 zajmował stanowisko profesora kontraktowego na sekcji historii Kościoła KUL. Równocześnie prowadził też wykłady i seminarium z historii Polski (XVI — XVIII w.) na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL. W latach 1952—56 sprawował nadto urząd prodziekana Wydziału Teologicznego. W r. 1956 (od października do listopada) był dziekanem tego wydziału. W r. 1956 został przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną dla Pracowników Naukowych mianowany profesorem nadzwyczajnym. W tym samym roku został rektorem KUL. Urząd ten sprawował do r. 1965. W r. 1958 otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu Katolickiego w Lille. W latach 1957—1964 sprawował urząd prezesa Towarzystwa Naukowego KUL. W chwili obecnej jest członkiem czynnym wielu towarzystw naukowych.

Zainteresowania naukowe ks. M. Rechowicza grupują się wokół trzech dziedzin: dziejów Kościoła Wschodniego w Polsce, historii uniwersytetów i seminariów duchownych, historii kultury, a zwłaszcza dziejów historii teologii w Polsce. Ilustracją wyników osiągniętych w badaniach tych dziedzin jest przytoczony wybór najważniejszych publikacji:

1. *Jan Józef Welamin Rutski (1573—1637)*, „Przegląd Powszechny”, 125 (1937) 358—369.
2. *Plany Kongregacji de Propaganda Fide na Bałkanach a Unia w Polsce (1622—1635)*, „Nasza Przeszłość”, II (1947) 135—145.

3. *Zagadnienie powołań kapłańskich w Galicji (1790—1819)*, tamże, IV (1948) 209—224.
4. *Sprawa Wielkiego Seminarium Duchownego dla unitów na ziemiach dawnej Polski (1595—1819)*, *Rozprawy Wydziału Teologicznego UJ*, t. I/2, Kraków 1948.
5. *Sprawa patriarchatu kościelnego „greckiego” na ziemiach dawnej Polski (1623—1638)*, „*Ateneum Kapłańskie*”, 49 (1948) 332—352.
6. *Pionier ruchu liturgicznego (ks. K. Czesznak)*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*”, R. I, 4 (1948) 213—217.
7. *Gorazdowski Zygmunt Karol (1845—1920)*, „*Caritas*”, 50 (1949) 344—346.
8. *Znajomość pism św. Jana Kantego w XVI i XVII w.*, „*Sprawozdania z Czynności Wyd. i Posiedzeń Tow. Nauk. KUL*”, 5 (1951—1952) 8—10.
9. *Studia alumnów w Galicyjskim Seminarium Generalnym (1790—1819)*, „*Roczniki Teol.-Kan.*”, II (1955) 61—107.
10. *St. Jean Kanty a-t-il été l'auteur du commentaire conciliariste sur l'Evangile de St. Matthieu?*, „*Collectanea Theologica*”, 26 (1955) 13—45.
11. *Karność alumnów w Galicyjskim Seminarium Generalnym (1790—1819)*, „*Roczniki Teol.-Kan.*”, III (1956) 110—160.
12. *Wpływ korektoriów paryskich na teksty skrypturystyczne stosowane w warsztacie naukowym mistrza Benedykta Hesse*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*”, IX (1957) 289—294.
13. *Z dziejów gospodarczych Galicyjskiego Seminarium Generalnego*, „*Roczniki Teol.-Kan.*”, IV (1957) 117—157.
14. *Wychowanie ascetyczne w Galicyjskim Seminarium Generalnym*, tamże, III (1957) 301—320.
15. *Św. Jan Kanty i Benedykt Hesse w świetle średniowiecznej kompilacji teologicznej z XV w.*, Lublin 1958.
16. *System studiów na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „*Zeszyty Naukowe KUL*”, nr 2 (1964) 5—17.
17. *Wpływ myśli tomistycznej na nauczanie teologiczne w Akademii Krakowskiej w pierwszej połowie XV w.*, tamże, nr 2 (1960) 3-14.
18. *Ku zjednoczeniu chrześcijan*, tamże, nr 1 (1962) 3—16.
19. *Myśl teologiczna w Polsce do czasów założenia Wydziału Teologicznego w Krakowie*, tamże, nr 1—2 (1966) 85—98.
20. *Idea Uniwersytetu a Kościół w Polsce*, tamże, nr 4 (1966) 70—80.

W r. akad. 1958/59 na sekcji historycznej doszły wykłady ks. J. M. Szymusiaka, ks. B. Waczyńskiego i w rok później ks. St. Librowskiego. Ks. B. Waczyński zatrudniony był na sekcji dogmatycznej, wykłady z historii Kościoła Wschodniego zostały mu więc tylko zlecone, podobnie

jak w r. 1957/58 zleczone wykłady z liturgiki historycznej otrzymał z-ca prof. z sekcji teologii pastoralnej ks. W. Schenk. Wyłącznie w ramach sekcji historii Kościoła otrzymali zajęcia ks. St. Librowski i ks. J. M. Szymusiak.

Ks. Jan Maria Szymusiak urodził się 27 XI 1920 r. w Plötzel (Niemcy wsch.). Od r. 1924 zamieszkiwał we Francji. Szkołę podstawową ukończył w Onnaig. W latach 1931—37 uczęszczał do szkoły średniej w Solesmes (Nord). Maturę I stopnia otrzymał w Lille w r. 1937, II stopnia tamże w r. 1939. Polski egzamin uzupełniający złożył w Warszawie 20 IX 1959 r. Studia seminaryjne — 2 lata filozofii — odbył w Cambrai (Nord). Jako ochotnik armii polskiej brał udział w kampanii francuskiej. Ranny dostał się do niewoli niemieckiej. Po ucieczce z niej w 1940 r. wstąpił do podziemnej armii francuskiej, grupy polskiej płka Jaklicza w Alpach francuskich. Od 1941 r. rozpoczął nowicjat OO. Jezuitów w Le Vignau. Następnie odbył studia uniwersyteckie na Sorbonie i uzyskał w r. 1945 magisterium z filologii klasycznej. W latach 1945/46, 1947/48 oraz 1953/55 był profesorem języka oraz literatury greckiej, łacińskiej i francuskiej w Collegium Maximum Le Providence w Amiens. Magisterium z filozofii scholastycznej uzyskał w 1957 r. w Collegium Maximum francuskich jezuitów w Wals Le Puy. Uprzednio w latach 1948—1952 odbył studia teologiczne uwieńczone magisterium z teologii w Collegium Maximum OO. Jezuitów w Enghien (Belgia). Doktorat z teologii (sekcja historyczno-patrystyczna) zdobył na Uniwersytecie Gregoriańskim w r. 1957 i w tym samym roku został tamże profesorem patrologii. W r. 1958 uzyskał doktorat z nauk humanistycznych na Sorbonie. Wrócił do Polski 30 III 1958 r. i odtąd prowadził wykłady na jezuickim fakultecie teologicznym w Warszawie. Wykładał tam patrologię, liturgikę oraz metodologię nauk teologicznych. Od r. 1958 otrzymał wykłady zleczone z patrystyki na omawianej sekcji. W r. 1966 został mianowany na niej adiunktem. Habilitował się na podstawie pracy pt. *Grzegorz Teolog* 30 XI 1966 r. na Wydziale Teologicznym KUL.

Zainteresowania naukowe ks. J. Szymusiaka obejmują w pierwszym rzędzie teologię Ojców Kościoła, przede wszystkim św. Grzegorza z Nazjanzu. Z najważniejszych prac wymieniamy następujące:

1. *Dorothee*, hasło w: *Dictionnaire de Spiritualité*, t. 3, szp. 1651—1664.
2. *Družbicki*, hasło: tamże, szp. 1723—1737.
3. *Spuścizna literacka o. Kacpra Družbickiego*, „Ateneum Kapłańskie”, 66 (1963) 153—157.
4. Wstęp i komentarz, [W:] Aureliusz Augustyn, *O Trójcy Świętej*, przeł. M. Stokowska, Poznań 1963.
5. *Un portrait d'Athanase d'Alexandrie*, „Recherches de science religieuse”, 35 (1948) 456—469.

6. *Saint Athanase, Apologie à l'Empereur Constance, Apologie de sa fuite, Sources chrétiennes*, t. 56, Paris 1958.
7. *Textes inédits du P. Gaspard Druzbicki*, „Revue d'Ascétique”, 39 (1963) 361—379.
8. *Note sur l'amour des Lettres au service de la foi chez Grégoire de Nazianze*, [W:] *Oikomene*, Catania 1964, s. 507—513.
9. *Amour de la solitude et vie dans le monde à l'école de Grégoire de Nazianze*, „Vie Spirituelle”, 114 (1966) 129—160.
10. *Saint Grégoire de Nazianze et le péché*, [W:] *Studia Patristica*, t. IX, Berlin 1966, s. 280—289.
11. *Note sur la chronologie des discours de S. Grégoire de Nazianze*, „Vigiliae Christianae”, 20 (1966) 183—189.
12. *Grzegorz Teolog, Starożytna myśl chrześcijańska*, t. I, Poznań 1965.
13. *Breviarium Fidei. Kodeks doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. Jan Maria Szymusiak SJ, Stanisław Głowa SJ, Poznań—Lublin—Warszawa 1964.

Ks. Stanisław Librowski urodził się 24 IV 1914 r. jako syn Józefa i Marii z Karlińskich we wsi Krzemieniewice, pow. Radomsko. Nauki średnie pobierał w Państwowym Gimnazjum Humanistycznym im. B. Chrobrego w Piotrkowie (1929—31) i w Neoklasycznym Gimnazjum im. Piusa X we Włocławku (1931—35), w którym otrzymał świadectwo dojrzałości. Po ukończeniu Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku i przebyciu niewoli niemieckiej otrzymał święcenia kapłańskie w Paryżu 29 VII 1945 r. W latach 1946—51 studiował historię Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie w r. 1948 uzyskał stopień magistra teologii, a w r. 1951 doktora teologii w zakresie historii.

W latach 1945—1956 pracował w duszpasterstwie we Francji i w kraju. Od r. 1946 jest dyrektorem Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, a od 1949 wykłada historię kościelną w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku. W latach 1958—66 był adiunktem na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie, w 1961—64 zaś pełnił podobne funkcje na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. W r. akad. 1964/65 habilitował się na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując 28 V 1965 r. zatwierdzenie docentury „nauk humanistycznych w zakresie historii Polski do XVIII w. i nauk pomocniczych historii” przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego. Od 11 VI 1966 r. jest na Wydziale Teologicznym KUL kierownikiem katedry nauk pomocniczych historii. W latach 1958—67 prowadził na KUL-u i ATK wykłady lub ćwiczenia z historii powszechnej Kościoła, metodologii historii, nauk pomocniczych historii, edy-

torstwa źródeł historycznych i bibliografii stosowanej oraz seminarium z nauk pomocniczych historii.

W latach 1949—50 był redaktorem miesięcznika „Kronika Diecezji Włocławskiej”, w 1957—58 natomiast wchodził w skład redakcji dwumiesięcznika „Ateneum Kapłańskie”. Od r. 1959 jest współzałożycielem i redaktorem półrocznika „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dotąd ukazało się 17 tomów), wydawanego przez Ośrodek ABMK przy KUL-u. We wspomnianym ośrodku ks. St. Librowski pełni funkcje referenta do spraw archiwistyki kościelnej w całym kraju. W r. 1965 został powołany na członka Sekcji Demografii Historycznej Komitetu Nauk Demograficznych PAN.

Obok pracy dydaktycznej ks. St. Librowski pracuje naukowo w dziedzinie historycznej i archiwalnej, wygłasza odczyty w towarzystwach i instytucjach naukowych, organizuje i prowadzi kursy oraz seminaria z archiwistyki kościelnej. W rodzimej diecezji włocławskiej piastuje szereg urzędów, np. w latach 1960—63 był postulatorem w procesie beatyfikacyjnym sługi Bożego bpa Michała Kozala.

Ważniejsze publikacje:

1. *Księża w walce o wolność Polski*, Toruń 1939.
2. *Tryptyk włocławski*, „Ateneum Kapłańskie”, R. 38, t. 45 (1946) 402—408.
3. *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej*, Włocławek 1947.
4. *Kapituła katedralna włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949.
5. *Rocznik diecezji włocławskiej 1949*, Włocławek.
6. *Biblioteka Kapituły Włocławskiej*, oprac. ks. St. Chodyński, uzupełnił rozdziałem o katalogach i wydał..., Włocławek 1949.
7. *Źródła do biografii biskupa Michała Kozala*, „Ateneum Kapłańskie”, R. 49, t. 55 (1957) 289—294.
8. *Zmagania o katolicyzm i polskość ziemi bytowskiej i lęborskiej*, „Nasza Przeszłość”, 8 (1959) 181—201.
9. *Archiwum Diecezjalne we Włocławku w latach 1945—1958*, Włocławek 1958.
10. *Kronika kościelna Kalisza 1901—1938 i jej autor*, „Kronika Diecezjalna Włocławska”, R. 53 (1959) 88—96.
11. *Stan i potrzeby archiwów kościelnych oraz program pracy na najbliższy okres*, ABMK, (1959), z. 1, s. 20—33.
12. *Statuty kapituł kolegiackich dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd... Wstęp ogólny: *Kapituły kolegiackie dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, tamże, (1959) 167—189.

13. *Projekt statutu i regulaminu archiwum diecezjalnego*, tamże, 1 (1960), z. 2, s. 8—15.
14. *Sprawa rzekomych synodów diecezji włocławskiej po 1641 r.*, tamże, (1961), z. 1/2, s. 345—352.
15. *Dotychczasowe osiągnięcia w dziedzinie reformy organizacji archiwów kościelnych w Polsce*, tamże, 3 (1961), z. 1/2, s. 3—24.
16. *Rejestracja archiwaliów i starych druków na terenie diecezji włocławskiej w latach 1960—1962*, tamże, 5 (1962) 347—359, 6 (1963) 269—278.
17. *Źródła do zabytkoznawstwa w archiwach kościelnych*, tamże, 6 (1963) 211—225.
18. *Źródła do wewnętrznych dziejów Kościoła w Polsce w rękopiśmiennej zbiorach kościelnych*, tamże, 7 (1963) 77—94.
19. *Andrzej z Opatowca i Benedykt z Budziszewia — święci polscy z przełomu X i XI w. Stan badań i kultu*, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, 46 (1963) 154—157.
20. *Wizytacje diecezji włocławskiej*, cz. 1: *Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej*, t. 1: *Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*, z. 1: *Wstęp ogólny do wizytacji*, ABMK, 8 (1964) 5—186; z. 2: *Wizytacje w latach 1123—1421*, tamże, 10 (1965) 33—206.
21. *Biskup Hieronim Rozrażewski jako humanista i mecenas*, tamże, 11 (1965) 201—263.
22. *Rola Kruszwicy w dziejach narodu i Kościoła polskiego*, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, 49 (1966) 218—230.
23. *Diecezja włocławska oraz jej wkład w życie Kościoła i narodu*, tamże, 49 (1966) 265—274.
24. *Na śladach wczesnośredniowiecznej kolegiaty i kapituły zamkowej św. Michała w Gdańsku*, ABMK, 14 (1967) 231—245.
25. *Synody diecezji włocławskiej*, „Kron. Diec. Włocł.”, 50 (1967) 82—94.
26. *Z dziejów katedry, a następnie kolegiaty św. Wita w Kruszwicy*, ABMK, 15 (1967) 251—269.

W r. akad. 1963/64 pracę na sekcji historii Kościoła KUL podjął ks. Bolesław K u m o r. Od r. 1960 prowadził on już wykłady i seminarium z historii Kościoła na kursie teologicznym zwyczajnym Wydziału Teologicznego. We wspomnianym r. akad. otrzymał na omawianej sekcji wykład monograficzny na temat organizacji Kościoła w Polsce.

Ks. Bolesław Kumor urodził się 1 XII 1925 roku w Szymanowicach, pow. Nowy Sącz. W 1939 r. zaczął uczęszczać do Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Bolesława Chrobrego w Nowym Sączu. Egzamin dojrzałości złożył 15 VII 1947 r. w Gimnazjum i Liceum im. K. Brodzińskiego w Tarnowie, po czym w latach 1947—52 studiował w tamtejszym Instytucie Teologicznym. Wyświęcony na kapłana 4 V 1952 r., w tym

samym roku uzyskał magisterium z historii Kościoła na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 1952—1954/55 odbywał studia na sekcjach historycznej i teologii moralnej KUL. Licencjat z teologii moralnej uzyskał tu 16 III 1954 r. Następnie w tym samym roku (20 X) uzyskał na podstawie rozprawy *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej* pisanej pod kierunkiem ks. prof. M. Żywczyńskiego doktorat z historii Kościoła. W latach 1954—57 studiował na sekcji historycznej Wydziału Humanistycznego KUL uzyskując tu 3 VI 1957 r. magisterium z historii. W okresie 1957—60 był kierownikiem Archiwum Diecezjalnego i Biblioteki Instytutu Teologicznego w Tarnowie. W r. 1959 został zaangażowany jako st. asystent na sekcję historii Kościoła na KUL-u. Po roku otrzymał wykłady zleczone z historii Kościoła na kursie zwyczajnym teologii oraz stanowisko adiunkta przy Zakładzie Międzywydziałowym ABMK. W r. 1964 został adiunktem na sekcji historii Kościoła. Habilitował się w roku 1959. Zatwierdzenie ministerialne otrzymał w roku 1966. Od r. akad. 1965/66 pełni on obowiązki kierownika katedry historii Kościoła w starożytności i we wczesnym średniowieczu. Kierownikiem tej katedry został od momentu zatwierdzenia habilitacji. Jest członkiem Tow. Nauk. KUL od r. 1957 (w 1961 r. został członkiem korespondentem, a od r. 1966 — członkiem czynnym). Jest również członkiem korespondentem Lubelskiego Towarzystwa Naukowego od r. 1966, poza tym od r. 1964 członkiem Sekcji Demografii Historycznej przy Komitecie Nauk Demograficznych PAN. Pełni funkcję sekretarza generalnego ABMK.

Prócz wykładów z zakresu historii Kościoła w starożytności i we wczesnym średniowieczu prowadzi ks. B. Kumora zajęcia z dziejów organizacji Kościoła w Polsce oraz wykłady i seminarium z historii ustroju Kościoła w Polsce. Na kursie zwyczajnym tematyka jego seminarium obejmuje dzieje zakonów w Polsce w XIX i XX w.

Zainteresowania naukowe ks. B. Kumora skupiają się głównie na sprawach ustrojowych Kościoła w Polsce, geografii kościelnej i częściowo na źródłoznawstwie. W r. 1966 pracował on w Staatsarchiv, Hofkammerarchiv i Militärarchiv w Wiedniu, przeprowadzając kwerendę do większej pracy o granicach metropolii i diecezji łacińskich w zaborze austriackim i o udziale bpa J. G. Wojtarowicza w sprawie polskiej podczas Wiosny Ludów. Od r. 1960 należy do komitetu redakcyjnego czasopisma „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, zaś od 1964 jest współredaktorem zeszytu historii Kościoła „Roczników Teologiczno-Kanonicznych”.

Z liczby 89 publikacji ks. B. Kumora przytaczamy tutaj następujące:

1. *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958.
2. *Organizacja archidiakonalna w Małopolsce południowej*, „Prawo Kanoniczne”, R. 2 (1959) 391—423.

3. *Nieznane falsyfikaty St. Morawskiego*, „Małopolskie Studia Historyczne”, R. 2 (1959), z. 2/3, s. 114—121.
4. *Seminarium Duchowne w Tarnowie (1838—1958)*, „Currenda”, R. 109 (1959), nr 5/6, s. 262—290.
5. *Początki organizacji dekanalnej na ziemiach polskich*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 7 (1960), z. 2, s. 89—101.
6. *Archiwum Diecezjalne w Tarnowie*, ABMK, 2 (1961), z. 1/2, s. 43—52.
7. *Afiliacja kościołów parafialnych na Podhalu (1350—1783)*, „Prawo Kanoniczne”, R. 4 (1961) 273—296.
8. *Rozwój sieci dekanalnej w południowej części diecezji krakowskiej do r. 1772*, „Roczniki Teol.-Kan.”, 9 (1962), z. 1, s. 77—98.
9. *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce południowej do końca XVI w.*, „Prawo Kanoniczne”, R. 5 (1962), nr 3/4, s. 175—231; R. 6 (1963), nr 1/4, s. 441—534.
10. *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „Nasza Przeszłość”, 17 (1963) 187—232.
11. *Uwagi o osadnictwie i organizacji kościelnej Sądecczyzny w XIII i XIV w. (Z powodu pracy A. Rutkowskiej-Płachcińskiej: Sądecczyzna w XII—XIV w., przemiany gospodarcze i społeczne, Warszawa—Wrocław—Kraków 1961)*, „Małopolskie Studia Historyczne”, R. 5 (1962, wyd. 1964), z. 3/4, s. 135—143.
12. *Bibliografia prac dotyczących Wydziału Teologicznego UJ (1945—1963)*, „Zeszyty Naukowe KUL”, R. 7 (1964), nr 2, s. 65—74.
13. *Nieznane przyczynki źródłowe do biografii biskupa Adama Naruszewicza*, „Pamiętnik Literacki”, R. 55 (1964), z. 2, s. 455—480.
14. *Archidiakoniat sądecki. Opracowanie materiałów źródłowych do „Atlasu historycznego Kościoła w Polsce”*, ABMK, 8 (1964) 271—304; 9 (1964) 93—286.
15. *Zanik i afiliacja parafii w archidiakonacie sądeckim, wojnickim i prepozyturze tarnowskiej (1326—1782)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 11 (1964), z. 4, s. 87—134.
16. *Nowe przyczynki do biografii biskupa Ignacego Krasickiego*, „Archiwum Literackie (Miscellanea z doby Oświecenia)”, 9 (1965) 22—45.
17. *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 14 (1966), z. 1, s. 65—75.
18. *L'organizzazione della Chiesa Polacca durante le dominazioni straniere (1772/95—1918)*, *Sacrum Poloniae Millennium*, Roma 1966, s. 253—255.
19. *Il martirologio della Chiesa Polacca durante la II Guerra mondiale*, *Sacrum Poloniae Millennium*, Roma 1966, s. 263—265.
20. *Uwagi o szkolnictwie w regionie jasielskim w XVI w. do XIX w.*, „Małopolskie Studia Historyczne”, R. 9 (1966), z. 3/4, s. 133—138.

21. *Prepozytura tarnowska. Opracowanie materiałów źródłowych do „Atlasu historycznego Kościoła w Polsce”,* ABMK, 12 (1966) 205—288.
22. *Granice metropolii gnieźnieńskiej i jej sufraganii w okresie przedrozbiorowym,* „Roczniki Teol.-Kan.”, 13 (1966), z. 4, s. 1—75.
23. *Rocznik diecezji tarnowskiej. Opracowanie naukowe,* Tarnów 1967.
24. *Księgi status animarum w diecezjach polskich,* „Przeszłość Demograficzna Polski”, 1 (1967) 89—110.
25. *Schematyzmy diecezji tarnowskiej jako źródło demograficzne,* tamże 67—87.
26. *Kościelne organizacje świeckich w Polsce w okresie przedrozbiorowym,* „Prawo Kanoniczne”, R. 9 (1967) 281—356.

W r. akad. 1964/65 wprowadzono na sekcji historii Kościoła wykład o. Romualda Gustawa z dziedziny historiografii Kościoła.

O. Romuald Gustaw urodził się 5 I 1911 r. w Zbarażu. Cztery klasy szkoły powszechnej i cztery klasy Gimnazjum Klasycznego ukończył w Jarosławiu w r. 1925. Po wstąpieniu do zakonu bernardynów kontynuował naukę we Lwowie, gdzie w IV Gimnazjum Klasycznym im. J. Długosza otrzymał świadectwo dojrzałości. Studia filozoficzno-teologiczne odbył na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie w 1936 r. otrzymał stopień magistra teologii. W r. 1947 na sekcji historii Kościoła KUL uzyskał na podstawie rozprawy pt. *Klasztor i kościół św. Józefa SS. Bernardynek w Krakowie 1646—1946* stopień doktora teologii. W r. 1936 objął funkcję kierownika Biblioteki Centralnej Naukowej swego zakonu. Pełnił tę funkcję do r. 1950. Od 1 VII 1950 r. do chwili obecnej sprawuje urząd dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej KUL. W tym okresie, od r. akad. 1951/52, prowadził też wykłady zlecone z metodyki pracy umysłowej, bibliografii oraz archiwistyki dla studentów Wydziału Teologicznego KUL. W latach 1951—53 miał wykłady specjalistyczne z dziedziny bibliotekarstwa na Wydziale Humanistycznym KUL. Został zweryfikowany przez Państwową Komisję Egzaminacyjną dla Bibliotekarzy Dyplomowanych przy Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego w r. 1962 jako posiadający kwalifikacje bibliotekarza dyplomowanego. Habilitował się 2 V 1964 r. na sekcji historycznej Wydziału Teologicznego KUL, a od 1950 jest członkiem Towarzystwa Naukowego KUL.

Główne publikacje o. Romualda Gustawa są następujące:

1. *Klasztor i kościół św. Józefa SS. Bernardynek w Krakowie 1646—1946,* Biblioteka krakowska, t. 105, Kraków 1947.
2. *Św. Antoni z Padwy, doktor ewangeliczny,* „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 3 (1948) 152—167.
3. [Współautor], *Potrzeba i program opracowania polskiej bibliografii teologicznej,* „Ateneum Kapłańskie”, 50 (1950) 228—241.

4. *Uwagi metodyczne o kronice klasztornej i jej prowadzeniu*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 2 (1955) 243—272.
5. *Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Bibliotece Uniwersyteckiej KUL*, „Roczniki Bibliot.”, R. 2 (1958) 589—590.
6. *Stan i potrzeba bibliotek kościelnych oraz program pracy na najbliższy okres*, ABMK, 1 (1959) 34—43.
7. *Bibliografia polska*, [W:] *Religie świata*, praca zbiorowa pod redakcją ks. E. Dąbrowskiego, Warszawa 1957, s. 591—604.
8. [Współautor], *Dwadzieścia lat Biblioteki Uniwersyteckiej KUL (1939—1958)*, ABMK, 1 (1960), z. 2, s. 133—160.
9. *Bibliografia biblijna*, *Podręczna Encyklopedia Biblijna*, t. 2, Poznań 1961, s. 169—184.
10. [Współautor], *Bibliografia*, [W:] E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie*, wstęp i przekład z oryginału, komentarz, Poznań 1961, s. 10—28.
11. *Uwagi metodyczne o bibliografii załącznikowej (oraz redakcja i uzupełnienie bibliografii załącznikowej do artykułów encyklopedii)*, *Podręczna Encyklopedia Biblijna*, t. 1—2, Poznań 1961.
12. *Polskie przekłady Pisma świętego*, tamże, t. 2, s. 299—330.
13. *Pojęcie i charakter historii Kościoła (Problemy współczesnej teologii)*, Poznań 1964.

Ks. Antoni Liedtke urodził się 20 IX 1904 r. w Chwaszczynowie, pow. Wejherowo. Egzamin dojrzałości złożył w Gimnazjum Klasycznym w Wejherowie w r. 1925, po czym odbył studia filozoficzne w Seminarium Duchownym w Pelplinie, skąd po dwóch latach wysłany został na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Warszawskiego dla odbycia studiów z historii i ze sztuki kościelnej. Świecenia kapłańskie otrzymał 16 III 1929 r. w Pelplinie, a 26 III tegoż roku uzyskał magisterium teologii i stanowisko asystenta katedry historii Kościoła w Polsce na Uniwersytecie Warszawskim. Przez szereg miesięcy przebywał na studiach specjalistycznych w Królewcu, Wrocławiu i Wiedniu, po czym 20 II 1931 roku otrzymał w Warszawie promocję doktorską na podstawie dysertacji *Walka księcia Jana Opolskiego „Kropidły” z Krzyżakami w obronie majątkowych praw diecezji wrocławskiej*. Po półrocznym pobycie w Rzymie na studiach w Archiwum Watykańskim pełnił obowiązki wikariusza w Pieniążkowie, pow. Świecie, a następnie od 15 XII 1931 r. prowadził wykłady z historii, patrologii i z historii sztuki w pelplińskim seminarium duchownym. W r. 1934 powołany został przez ministra W. R. i O. P. na członka Okręgowej Komisji Konserwatorskiej dla województw poznańskiego i pomorskiego, należąc równocześnie do tzw. Komisji Mieszanej dla Spraw Sztuki na teren diecezji chełmińskiej. Od r. 1935 był dyrektorem biblioteki seminarium duchownego w Pelplinie, a od r. 1936

dyrektorem tamtejszego Archiwum Diecezjalnego oraz konserwatorem diecezjalnym. Zajmował się też inwentaryzacją zabytków i zbiorów diecezjalnych. Należy do szeregu towarzystw naukowych, jak: Polskiego Towarzystwa Teologicznego, Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie, Bibliofilów w Toruniu, Stowarzyszenia Historyków Sztuki i in. Za pracę kulturalną i społeczną odznaczony został w r. 1939 Złotym Krzyżem Zasługi. W czerwcu i lipcu 1939 r. zabezpieczył najcenniejsze zabytki na terenie Pomorza, współpracując z konserwatorem wojewódzkim, oraz zbiory archiwalne i biblioteczne Pelplina. Ścigany był za to listami gończymi przez gestapo, nawet poza granicami, dokąd udało mu się wydostać w 1939 r. Od października do maja 1940 r. przebywał w Rzymie, gdzie pracował w Archiwum Watykańskim kontynuując zbieranie materiałów do zagadnień hożańskich. Następnie pracował w duszpasterstwie w diecezji Malaga jako kapelan internowanych w Hiszpanii Polaków oraz delegat Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej oraz PCK na teren Hiszpanii. Od r. 1945 pracował jako kapelan wojskowy I Korpusu Sił Zbrojnych. W tym charakterze wrócił do kraju w lipcu 1945 r., aby we wrześniu tegoż roku objąć swoje przedwojenne funkcje. W r. 1946 został ponadto wicerektorem seminarium duchownego. W styczniu 1959 r. minister Kultury i Sztuki powołał go na członka Komisji Przejęcia Dóbr Kultury Narodowej rewindykowanych z Ottawy (w związku z Biblią Gutenberga). Od r. 1962 jest rektorem Seminarium Duchownego w Pelplinie. W tymże roku powołany został do Ogólnopolskiej Komisji Artystyczno-Konserwatorskiej przy Konferencji Episkopatu Polski w charakterze zastępcy przewodniczącego. W sierpniu 1964 r. zgodził się na propozycję Rektoratu KUL objęcia na sekcji historii Kościoła wykładów z archeologii, powierzonych mu pismem z 8 X 1964.

Do najważniejszych publikacji ks. A. Liedtkego należą:

1. *Walka księcia Jana Opolskiego „Kropidły” z Krzyżakami w obronie majątkowych praw diecezji włocławskiej*, „Rocznik TN w Toruniu”, 38 (1932).
2. *Historia Zakładu Matki Boskiej Anielskiej w Kościerzynie (1861—1936)*, Kościerzyna 1936.
3. *Zamek pokrzyżacki w Bierzgłowie*, Pelplin 1937.
4. *Biblia Gutenberga w Pelplinie*, Toruń 1936.
5. *Zamek bierzgłowski*, Pelplin—Poznań 1937 [album].
6. *Historia sztuki kościelnej w zarysie*, Poznań 1961.

Rozprawy i artykuły w czasopismach obejmują 35 pozycji, z których do najważniejszych należą:

7. *Sztuka pierwszych chrześcijan*, „Ateneum Kapłańskie”, 25 (1930) 84—91.

8. *Nieznany list Wielkiego Księcia Litewskiego Witolda do Jana, biskupa włocławskiego, z r. 1417*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 46 (1932) 148 nn.
9. *Pertraktacje grudziądzkie z r. 1417*, „Miesięcznik Diecezji Chełmińskiej”, 2 (1932) 148—159 i nadb.
10. *Laudabile principis testamentum (Rok 1421 — szczegół z życia Opolczyka Jana „Kropidły”)*, „Collectanea Theologica”, R. XIII (1932) 324—330.
11. *Spór o świętopietrze w diecezji chełmińskiej (1317—1333)*, „Miesięcznik Diecezji Chełmińskiej”, 6 (1933) 427—442 i nadb.
12. *Zestawienie rubryk pelplińskiej Biblii Gutenberga*, „Miesięcznik Diecezji Chełmińskiej”, 8 (1957) 666—691.
13. *Archiwa kościelne na Pomorzu, ich stan i potrzeby*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, (1939—45), t. XI, s. 118—135.
14. *Dookoła zagadnień hozjańskich*, „Nasza Przeszłość”, IV (1948) 295—310 i nadb.
15. *W poszukiwaniu grobu bł. Juty. Przyczynek do jej kultu*, tamże, V (1957) 271—281 i nadb.
16. *Troska Kościoła o rozwój sztuki sakralnej*, „Orędownik Diecezji Chełmińskiej”, (1958) 237—247.
17. *Początkowe dzieje seminarium chełmińskiego*, „Nasza Przeszłość”, X (1960) 101—188 i nadb.
18. *Zakład Najświętszej Maryi Panny Anielskiej w Kościerzynie wobec ustawy o klasztorach z 31 V 1875 r. (Przyczynek do dziejów kulturkampfu w diecezji chełmińskiej)*, [W:] *Księga pamiątkowa ku czci 10-lecia biskupstwa J. E. Ks. Bpa Stanisława Okoniewskiego*, Pelplin 1936, s. 106—133 i nadb.
19. *Istota i cel Związku Misyjnego Kleru*, [W:] *Księga pamiątkowa II Kongresu Związku Misyjnego Duchowieństwa w Polsce*, Płock—Poznań 1938, s. 56—71.
20. *W Słowniku Geograficznym Państwa Polskiego*, t. I: *Pomorze* (1938): *Bierzgłowski zamek*, szp. 645—649, *Brodnica*, szp. 765—780, *Chełmno*, szp. 931—952, *Chełmża*, szp. 964—967, *Chojnice*, szp. 980—993, *Działdowo*, szp. 1265—70, *Gniew*, szp. 1509—16, *Grudziądz*, szp. 1661—1678, *Golub*, szp. 1531—1538.

Ks. Liedtke jest również autorem ponad 100 recenzji drukowanych przeważnie w „Miesięczniku Diecezji Chełmińskiej” w jego części naukowej oraz licznych haseł w *Polskim Słowniku Biograficznym*.

Od momentu, kiedy po reformie studiów w r. 1964 utworzono Instytut Historii Kościoła, zwiększono znacznie liczbę przedmiotów historycznych. Wykłady zlecone, prócz wymienionego wyżej ks. A. Liedtkego,

otrzymali: ks. dr Czesław Bartnik, ks. dr Jerzy Wolny, ks. dr Marian Fellich i ks. prof. dr Stanisław Kamiński. Są to, poza ks. J. Wolnym, pracownicy innych sekcji. Zaangażowano też na Instytucie Historii Kościoła dwóch asystentów: ks. mgra Wojciecha Danielskiego i ks. mgra Zygmunta Zielińskiego.

Ks. Wojciech Danielski urodził się 10 IV 1935 r. w Milanówku pod Warszawą. Szkołę podstawową, po prywatnym przygotowaniu w domu rodzinnym w czasie okupacji, ukończył po wojnie w Warszawie. Tam też uczęszczał do szkoły średniej, uzyskując w r. 1951 świadectwo dojrzałości. Następnie wstąpił do Seminarium Duchownego w Warszawie, studiując równocześnie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego. W zakresie historii Kościoła był słuchaczem ks. prof. dra Z. Obertyńskiego. Jako subdiakon skierowany został na KUL, gdzie od stycznia 1957 r. studiował historię Kościoła ze specjalizacją historii liturgii polskiej. Wyświęcony na kapłana w r. 1958. Magisterium i licencjat teologii otrzymał w 1960 r. Następnie pracował w duszpasterstwie w Warszawie. W r. 1964 powołany został do Kolegium Wydziału Nauki Katolickiej w Kurii Metropolitalnej w Warszawie. Od r. 1965 pracuje w Komisji Liturgicznej Archidiecezji Warszawskiej. W r. akad. 1964/65 został asystentem przy katedrze historii Kościoła w średniowieczu na Wydziale Teologicznym KUL, gdzie 31 V 1967 r. na podstawie rozprawy pt. *Kult św. Wojciecha na ziemiach polskich w świetle przedtrydenckich ksiąg liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne* uzyskał stopień doktora teologii. Od r. akad. 1967/68 przeniesiony został jako starszy asystent do katedry liturgiki sekcji teologii pastoralnej, gdzie już od roku prowadził wykład wprowadzający do studium polskich źródeł liturgicznych oraz ćwiczenia z duszpasterstwa liturgicznego.

Ks. W. Danielski zajmuje się sprawami historii liturgii w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem źródeł liturgicznych.

Publikacje:

1. *Z dziejów kultu liturgicznego św. Wojciecha na ziemiach polskich. Święta ku czci św. Wojciecha*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 14 (1967), z. 4, s. 83—111.
2. *Udział wiernych we mszy św.*, [W:] *Wprowadzenie do liturgii*, praca zbiorowa pod redakcją ks. W. Schenka, Poznań 1967.

Ks. Zygmunt Zieliński urodził się 16 XII 1931 r. w Cekcynie, pow. Tuchola. Szkołę powszechną rozpoczął w r. 1938; kontynuował ją w czasie okupacji w niemieckiej szkole dla polskich dzieci. W r. 1945 rozpoczął naukę w Państwowym Liceum i Gimnazjum im. B. Krzywoustego w Nakle n. Notecią, gdzie w r. 1951 uzyskał świadectwo dojrzałości. W latach 1951—57 studiował w Seminarium Duchownym w Gnieź-

nie. Został wyświęcony na kapłana 15 VI 1957 r. Przez cztery następne lata pracował w duszpasterstwie. W r. 1961 skierowany został na studia z zakresu historii Kościoła na KUL. Magisterium i licencjat uzyskał 20 II 1964 r. 16 XII 1965 r. na podstawie pracy pt. *Wykonanie ustaw majowych 1873 r. w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej 1873—1887* pisanej pod kierunkiem ks. prof. dra M. Żywczyńskiego uzyskał stopień doktora teologii w zakresie historii Kościoła. W r. akad. 1964/65 został mianowany asystentem przy katedrze historii Kościoła w czasach nowożytnych na KUL-u, st. asystentem — 21 X 1966 r., adiunktem zaś 1 I 1967. Zajmuje się dziejami Kościoła w Wielkopolsce w XIX w.

Publikacje:

1. *Zarząd majątkiem kościelnym w parafiach katolickich archidiecezji gnieźnieńskiej w świetle ustawy sejmku pruskiego z 20 VI 1875 r.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, XIII (1966), z. 4, s. 119—144.
2. *Tajna administracja archidiecezji gnieźnieńskiej w czasie kulturkampfu (1874—1886)*, „Nasza Przeszłość”, XXIV (1966) 243—257.
3. *Ks. Witold Klimkiewicz, Polski Słownik Biograficzny*, t. XII, s. 628.
4. Rec.: Franz M a n t h e y, *Polnische Kirchengeschichte*, Hildesheim 1965, „Przegląd Historyczny”, 18 (1967), z. 2, s. 337—341.
5. *Uwagi na marginesie artykułu A. Stanowskiego pt. „Diecezje i parafie XIX i XX w.”*, „Znak”, 137—138 (1966), „Znak”, 159 (1967) 1166—1173.
6. *Wykonanie ustawy sejmku pruskiego z dnia 11 V 1873 r. o kształceniu i zatrudnieniu duchowieństwa na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej 1873—1887*, [W:] *Studia historyczne*, praca zbiorowa pod redakcją ks. M. Żywczyńskiego i ks. Z. Zielińskiego, Lublin 1968, s. 7—172.

Ks. Marek Z a h a j k i e w i c z urodził się 18 II 1934 r. w Borystawiu. Szkołę podstawową rozpoczął w Stryju. Razem z rodziną przeniósł się w r. 1945 do Chełma, gdzie ukończył szkołę podstawową, a następnie średnią w r. 1951. Studia teologiczne odbył na Wydziale Teologicznym KUL (kurs zwyczajny) w latach 1951—56. Święcenia kapłańskie otrzymał w r. 1956. Studia z zakresu historii Kościoła na Wydziale Teologicznym KUL (sekcja historii Kościoła) odbył w latach 1957—59. W latach 1961—65 pracował w duszpasterstwie. Magisterium i licencjat teologii uzyskał 11 XII 1961 r. Od 1965 był asystentem przy katedrze historii liturgii na sekcji pastoralnej Wydziału Teologicznego KUL. Od r. akad. 1967/68 przeniesiony został na stanowisko asystenta przy katedrze historii średniowiecznej Kościoła w Instytucie Historii Kościoła. Doktorat z teologii uzyskał 28 IV 1967 r. na podstawie pracy pt. *Msza św. w Polsce do Soboru Trydenckiego w świetle rodzimych komentarzy*

(*expositiones missae*). *Studium historyczno-liturgiczne*. Zajmuje się historią teologii w Polsce do reformacji.

Publikacje:

Historia mszy św. koncelebrowanej, [W:] *Wprowadzenie do liturgii*, praca zbiorowa pod red. ks. W. Schenka, Poznań 1967.

III. PRACA DYDAKTYCZNO-NAUKOWA

1. *Problematyka wykładów*

W pierwszym okresie istnienia uniwersytetu, kiedy sekcja historii jeszcze nie istniała na Wydziale Teologicznym, a historia Kościoła stanowiła jeden z przedmiotów teologicznych, studium historii Kościoła na KUL-u było rozczłonkowane pomiędzy 3 wydziały: Wydział Teologiczny, Wydział Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych oraz wydział Nauk Humanistycznych. W rezultacie pozornie mały zakres tego studium, jeśli się weźmie pod uwagę właściwy mu wydział — Teologiczny, faktycznie obejmował w r. akad. 1918/19 4 godz. wykładu i 2 godz. seminarium przeznaczone dla studentów aż trzech wspomnianych wydziałów. Wykład zasadniczy prowadzony na tych wydziałach przez ks. Cz. Falkowskiego obejmował zagadnienia związane z dziejami Kościoła w okresie odrodzenia (2 godziny tygodniowo); prócz tego ks. Cz. Falkowski wykładał historię wymowy w Polsce w XV i na początku XVI w. Studenci teologii uczęszczali nadto na wykład prof. dra Stanisława Ptaszyckiego o średniowiecznej literaturze religijnej w Polsce (1 godz. tyg.). W następnym r. akad. ks. Cz. Falkowski zajmował się w swych wykładach dziejami Kościoła na początku XVI w. oraz na Wydziale Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych wykładał dzieje Kościoła w okresie Konstantyna W. i Juliana Apostaty (2 godz. tyg.). Zaplanowane już wówczas wykłady z patrologii nie doszły do skutku.

W r. akad. 1921/22 wskutek braku profesora historii Kościoła na Wydziale Teologicznym studenci teologii zobowiązani byli jedynie do wysłuchania wykładu z-cy prof. dra Adama Strzeleckiego na temat historii Niemiec w okresie restauracji katolicyzmu (1505—1618). Rozpoczęto wówczas wspólne dla studentów 3 wspomnianych wydziałów wykłady z paleografii i dyplomatyki.

Daleko posunięta specjalizacja przedmiotów historycznych na Wydziale Teologicznym nastąpiła w r. akad. 1922/23. Przyczyniło się do tego zaangażowanie z-ców prof. ks. dra Jana Czuja i ks. dra Józefa Umińskiego. Szanse dalszego rozwoju dyscyplin historycznych na Wydziale Teologicznym przyniósł r. akad. 1923/24, kiedy to utworzono na nim sekcję historii Kościoła. Zapoczątkowano teraz wykłady z patrologii. Do

r. akad. 1928/29, tzn. do chwili opuszczenia KUL, wykładał ks. J. Czuj następujące zagadnienia z patrologii: jako propedeutykę — literaturę kościelną w I w., św. Cypriana na tle swej epoki, św. Augustyna na tle walki z donatyzmem, św. Augustyna na tle swej epoki i w świetle swych pism, Żydów w świetle nauki św. Augustyna, List św. Ignacego Antiocheńskiego do Rzymian, literaturę kościelną II w. Były to w większości wykłady monograficzne, w których ks. J. Czuj poświęcał dużo uwagi zagadnieniom historii Kościoła starożytnego. Ta ostatnia tematyka była zresztą przedmiotem wykładów również ściśle historycznych, jakie prowadził on okresowo z dziejów Kościoła w pierwszych trzech wiekach. Trzeba podkreślić, że jego wykłady z historii Kościoła w starożytności w latach akad.: 1922/23, 1923/24, 1927/28 i 1928/29, były jedynymi tego rodzaju wykładami na sekcji przed wojną.

Z historii Kościoła w średniowieczu, którą głównie zajmował się ks. J. Umiński, prowadził on następujące wykłady: nawrócenie ludów germańskich (1922/23), reforma abpa H. Kietlicza (1923/24), w tym samym roku — czasy Innocentego III, czasy trzech Ottonów, początki chrześcijaństwa na Rusi (1924/25), dzieje Germanów w okresie wczesnego średniowiecza (1925/26), okres wypraw krzyżowych (1926/27).

Z historii Kościoła w czasach nowożytnych wykładał ks. J. Umiński jedynie w r. akad. 1924/25 dzieje Rewolucji Francuskiej. Dwa lata wcześniej studenci Wydziału Teologicznego słuchali z historii Kościoła w czasach nowożytnych wykładu A. Strzeleckiego pt. Dzieje związków religijno-politycznych w Niemczech i wojna trzydziestoletnia (3 godz. tyg.). W następnym r. akad. obowiązywał ich również wykład ks. Romana Koneckiego na temat dziejów reformacji w Polsce oraz wykład pt. Humanizm i odrodzenie w Europie zachodniej. Były to zajęcia prowadzone w ramach sekcji historii Wydziału Humanistycznego. W r. akad. 1927/28 ks. Henryk Cichowski wykładał historię teologii w Polsce w XVI w.

Już w l. akad. 1922/23 — 1927/28 osobną dziedzinę wykładową stanowiły nauki pomocnicze i zagadnienia metodologiczne historii. Po przerwie w wykładach paleografii w r. akad. 1924/25, w następnym kontynuował nauczanie tego przedmiotu ks. J. Umiński, który wykładał również historię.

Pierwsze dziesięć lat w dziejach uniwersytetu zaznaczyło się niewątpliwie w dziedzinie studium historii Kościoła pewnym rozwojem. Dotyczyło to szczególnie tematyki średniowiecznej i starożytnej, najbardziej jednak patrologii. Najgorzej przedstawiała się sprawa historii Kościoła nowożytnej; sytuację ratowały tu wykłady podejmowane przez wykładowców z sekcji historii, formalnie jednak na sekcji historii Kościoła zajęcia te niemal nie istniały z braku odpowiedniego profesora. Widać też zainteresowanie sprawami metodologii historycznej i nauk pomocni-

czych, chociaż w programach studiów nie było systematycznych zajęć z tych dziedzin.

Mimo tak pomyślnie zapowiadającego się rozwoju studium historii Kościoła na KUL-u zostało ono po odejściu z uniwersytetu ks. J. Czuja i ks. J. Umińskiego całkowicie zawieszono. Zabrakło po prostu wykładowców.

Reaktywowane w r. 1945 studium historii Kościoła na KUL-u zaznaczyło się, przynajmniej w pierwszych 12 latach powojennych, przewagą tematyki nowożytnej. Jedynym w latach 1945—50 profesorem historii Kościoła na sekcji był ks. M. Żywczyński. Tematykę jego wykładów można podzielić na 2 zasadnicze części: historię Kościoła powszechną i historię Kościoła w Polsce. Z pierwszej od 1945 r. do chwili obecnej wykładał ks. M. Żywczyński następujące zagadnienia: Kościół we Francji w XVIII i XIX w., geneza reformacji, dzieje reformacji w Niemczech, dzieje historiografii Kościoła, dzieje Kościoła w okresie restauracji (1815—1848) ze szczególnym uwzględnieniem Kościoła na ziemiach polskich, dzieje Kościoła w XV i XVI w., Kościół we Francji za czasów Rewolucji Francuskiej, wstęp do Rewolucji Francuskiej. Z historii Kościoła w Polsce zaś następujące problemy: chrzest Polski, dzieje Kościoła w Polsce w XVIII w. oraz dzieje Kościoła na ziemiach polskich po r. 1815. Wymienione wykłady mają charakter monograficznych; do każdego zagadnienia została podana szczegółowa historiografia.

Od 1950 r. wykłady z historii teologii w Polsce na temat polemiki teologicznej XVI w. rozpoczął ks. Marian Ręchowicz. Następnie w swych wykładach zajmował się dziejami misji św.św. Cyryla i Metodego, szczególnie jej oddźwięku na ziemiach polskich. Z historii Kościoła powszechnej wykładał on następujące tematy: Kościół a kultura w średniowieczu, dzieje szkolnictwa kościelnego, historia teologii, ruch umysłowy w średniowieczu i w początkach czasów nowożytnych, antytrynitaryzm, organizacja uniwersytetów w średniowieczu, renesans XII w.

Do r. 1957/58 studium obejmowało więc głównie monograficzne wykłady z historii Kościoła nowożytnej, jak i średniowiecznej. Dalsza specjalizacja była wówczas ze względu na ratio studiorum, równe dla wszystkich sekcji Wydziału Teologicznego, niemożliwa. Po reformie studiów w 1957 r. doszły do sekcji historii Kościoła zajęcia specjalistyczne. Pierwszy tego rodzaju wykład powierzono w r. akad. 1957/58 ks. drowi Wacławowi Schenkowi z dziedziny liturgiki historycznej. Wykład ten poświęcony był zagadnieniom rozwoju rytu mszy św. i sakramentów; W następnych latach ks. W. Schenk wykładał dzieje liturgii w Polsce, zawiązując później tematykę swych wykładów do dziejów liturgii chrztu w Polsce i roku liturgicznego.

W r. akad. 1958/59 wznowiono po przeszło 20-letniej przerwie wy-

kłady z patrologii. Powierzono je ks. drowi J. M. Szymusiakowi. Tematem wykładów były tu: rozwój myśli teologicznej od Orygenesa do Chryzostoma, początki filozofii chrześcijańskiej, metoda teologiczna Ojców Kościoła w IV w.

W tym samym roku doszedł wykład z historii Kościoła Wschodniego. W ramach tych zajęć poruszał ks. dr B. Waczyński wybrane zagadnienia związane z dziejami Soboru Florenckiego, historią soborów unijnych, schizmą Focjusza.

Nauki pomocnicze historii i metodologię wznowiono na sekcji w r. akad. 1956/57. Dyplomatykę i paleografię wykładała wówczas dr M. Pollakówna z Wydziału Nauk Humanistycznych. Po dwuletniej przerwie wykłady te w znacznie rozszerzonej postaci podjął ks. St. Librowski. Do r. akad. 1964/65 wykładał on paleografię, dyplomatykę, chronologię, źródłoznawstwo i archiwoznawstwo oraz metodologię historyczną. Od tego też roku doszedł jego wykład z dziedziny edytorstwa źródeł średniowiecznych. W r. akad. 1966/67 wyodrębniono nauki pomocnicze historii nowożytnej (źródłoznawstwo nowożytne z elementami dziejów ustroju administracyjnego na ziemiach polskich porobiorowych, prasoznawstwo). Zajęcia te prowadzi ks. Z. Zieliński.

Nowy wykład specjalistyczny z historii Kościoła w Polsce doszedł w r. akad. 1963/64. W jego ramach ks. B. Kumor wykładał kolejno organizację Kościoła w Polsce i dzieje ustroju Kościoła w Polsce. W następnym r. akad. O. R. Gustaw podjął wykłady z historiografii Kościoła. W r. akad. 1964/65 ks. B. Kumor objął na sekcji wykłady z historii Kościoła w starożytności i we wczesnym średniowieczu. Wykładał on: o Kościele w chrześcijańskim cesarstwie rzymskim, genezę i rozwój obrazoburstwa, ustrój patriarchalny przed Soborem Nicejskim, patriarchat ekumeniczny w Konstantynopolu i jego organizację od IV — VIII w.

Rok akad. 1965/66, w związku z utworzeniem Instytutu Historii Kościoła przy Wydziale Teologicznym, przyniósł nowe rozszerzenie tematyki studium historii Kościoła. Wzbogaciło się ono teraz o nowe wykłady specjalistyczne. Ks. dr Czesław Bartnik zaczął wykładać teologię historii, ks. A. Liedtke — archeologię chrześcijańską, ks. dr M. Fellich — dzieje instytucji parafialnych w średniowieczu, ks. dr J. Wolny — dzieje kaznodziejstwa średniowiecznego. Do kategorii tych wykładów zaliczono po ostatniej reformie studiów również wykłady ks. W. Schenka, ks. B. Waczyńskiego oraz ks. St. Kamińskiego z metodologii. Prócz tego studenci instytutu zostali zobowiązani do wysłuchania wykładów ks. bpa W. Wójcika ze źródeł prawa kanonicznego, ks. doc. dra W. Smolenia z historii sztuki kościelnej oraz ks. J. Majki z socjologii religii.

Dyscypliny specjalne nie ograniczają się do przytoczonych wykładów; w miarę jak instytut będzie zyskiwał nowych wykładowców planowane będą zajęcia z innych dziedzin szczegółowych historii Kościoła.

2. *Seminaria i ćwiczenia*

Ćwiczenia, proseminaria i seminaria umożliwiają zdobycie warsztatu naukowego, pozwalają przekazać studentowi doświadczenia profesora. Dopiero rezultat tych zajęć upoważnia do oceny całokształtu studium. Z tych względów warto poświęcić tym sprawom nieco więcej uwagi. Trudność w pełnym przedstawieniu tematyki seminaryjnej polega na braku materiałów, obrazujących dokładniej tok tych zajęć. Pomaga tu uwzględnienie tematyki prac magisterskich i doktorskich, ale i to tylko w pewnym stopniu pozwala na ich scharakteryzowanie.

Seminarium historyczne w r. 1918/19 prowadził ówczesny profesor historii Kościoła ks. Cz. Falkowski. Tematem jego seminarium był pontyfikat Sykstusa IV. W r. akad. 1921/22 na to miejsce wprowadzono seminarium z historii Kościoła w czasach nowożytnych, którym kierował dr A. Strzelecki. Ten sam wykładowca na Wydziale Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych prowadził proseminarium historyczne. W następnym r. akad. seminarium A. Strzeleckiego utrzymało się, doszło natomiast na Wydziale Teologicznym proseminarium z historii Kościoła prowadzone przez ks. J. Umińskiego. Kierował on również na Wydziale Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych seminarium z historii Kościoła, poświęcając je zagadnieniom metodologicznym. Zajęcia te pod koniec r. akad. 1922/23 wraz z katedrą historii Kościoła zostały przeniesione na Wydział Teologiczny. Równocześnie z ks. J. Umińskim rozpoczął prowadzenie seminarium z zakresu patrologii ks. J. Czuj. Zajmował się na nim badaniami nad eklezjologią św. Augustyna. Poza latami 1918—20, kiedy seminaria miały wymiar 1 godz. tyg., w następnych latach poświęcano na nie już 2 godz.

Od r. akad. 1923/24 seminaria historyczne na sekcji prowadzili już tylko ks. J. Czuj i ks. J. Umiński. Seminarium ks. R. Koneckiego (1923/24) było fakultatywne.

Ks. J. Czuj zajmował się na seminariach m. in. analizą dziełka św. Cypriana *De unitate ecclesiae* oraz analizą traktatu św. Augustyna *De unico Baptismo*. Poprzednio wspomniano już o badaniach nad eklezjologią św. Augustyna.

Ks. J. Umiński prowadził seminaria z historii Kościoła w średniowieczu — o ich tematyce niestety nic nie wiadomo. Poza seminarium miał on proseminaria i ćwiczenia. Do udziału w proseminariach zobowiązani byli studenci I roku studiów. W następnych latach brali oni udział w seminariach według obranej specjalności.

Zajęcia seminaryjne, jak wynika z kilku przytoczonych przykładów, miały służyć pogłębieniu wykładów prowadzonych w oparciu o źródła. Studenci pisali prace seminaryjne, tzw. referaty, które ocenione przez kierownika seminarium dawały podstawę do przystąpienia do egzaminu

licencjackiego. Pracy licencjackiej wówczas nie pisano, a licencjat polegał na egzaminie ustnym z przedmiotów teologicznych, do którego dopuszczano studenta po przedstawieniu przez niego 2 referatów przygotowanych na seminarium. W okresie międzywojennym znany jest tylko jeden doktorat z historii Kościoła (ks. J. Bielowskiego w r. 1926), przygotowany na seminarium ks. J. Umińskiego. Tematyka prac dyplomowych miała więc tylko niewielki wpływ na dobór zagadnień poruszanych na seminarium. Co za tym idzie, trudno stwierdzić, czy seminarium historii Kościoła w okresie przedwojennym wdrażało studentów do samodzielnej pracy naukowej, niewątpliwie jednak pogłębiało ono znajomość wykładanego przedmiotu.

Od r. akad. 1945 jedyne seminarium historii Kościoła prowadził ks. M. Żywczyński. W 1950 r. przybyło seminarium ks. M. Rechowicza. Po reformie studiów w r. 1964 własne seminaria otrzymali ks. B. Kumor i ks. St. Librowski.

Seminaria w okresie powojennym, mówiąc ogólnie, cechuje duża rozpiętość tematyki. Jest to podyktowane przede wszystkim tendencją przydzielania księżom studiującym historię Kościoła tematów prac magisterskich i doktorskich związanych z dziejami diecezji i zakonów, z których się oni wywodzą. Znaczna liczba uczestników seminariów i konsekwentnie większość wspomnianych prac niemal uniemożliwia prowadzenie na seminariach jednej tematyki. Nawet prace seminaryjne studentów nie wszystkie mogą być referowane.

Na seminarium ks. M. Żywczyńskiego w latach 1945—67 napisano 39 prac licencjackich (l.), 3 magisterskie (m.) i 20 doktorskich (d.). Prace te obejmują następujące zagadnienia:

Zagadnienia	Liczba i typy prac
a. Sprawy zakonne	3 d. 10 l.
b. Sprawy ekumeniczne	1 d.
c. Sprawy kościelno-organizacyjne	1 l.
d. Stosunki Rzym—Polska	2 l.
e. Dzieje diecezji	6 d. 3 l. 1 m.
f. Historia instytucji kościelnych	
— seminaria duchowne	1 l.
— kapituły	1 d.
g. Duszpasterstwo	1 d. 1 l.
h. Dzieje parafii	3 l. 1 m.
i. Kaznodziejstwo	1 d. 2 l.

j. Dobroczynność	1 l.
k. Biografie	5 d.
	15 l.
l. Hagiografia	1 d.
m. Hist. liturgii	1 m.
	1 d.

Na seminarium ks. M. Rechowicza tematyka prac obejmowała następujące zagadnienia:

Zagadnienia	Liczba i typy prac
a. Sprawy zakonne	1 d.
	2 l.
b. Seminaria duchowne	1 d.
	2 l.
c. Historia liturgii	3 d.
	3 l.
d. Duszpasterstwo	1 d.
	1 l.
e. Kult świętych	1 l.
f. Dobroczynność	1 d.
g. Średniowieczne rękopisy teolog.	3 l.
h. Bractwa	1 l.

Na seminarium ks. B. Kumora tematyka prac obejmowała następujące zagadnienia:

Zagadnienia	Liczba i typy prac
a. Dzieje zakonów	6 m.
b. Bractwa kościelne	1 l.
	2 m.
c. Dzieje parafii	2 m.
d. Biografie	2 m.
e. Organizacja dekanalna	1 m.
f. Kult świętych	1 l.
g. Misje polskie	1 m.
h. Katechizacja kościelna	1 m.

U ks. St. Librowskiego napisano jedną pracę licencjacką z dziedziny archiwistyki.

Zobrazowana wyżej tematyka prac przygotowanych w zakresie poszczególnych seminariów świadczy o wielkim zróżnicowaniu poruszanych zagadnień. Jest to jednak zgodne z celem studiów na sekcji historii Kościoła KUL, która ma przygotować historyków zdolnych do podejmowania prac badawczych na terenach, z których się wywodzą.

Całkowity niemal brak ćwiczeń, szczególnie do r. 1964, zmuszał do podejmowania w ramach seminarium zajęć o charakterze proseminaryj-

nym i ćwiczeniowym. Dotyczy to szczególnie prac bibliograficznych, recenzowania wybranych przez profesora opracowań oraz przygotowywania prac seminaryjnych na określone przez profesora tematy. Przy wielkiej liczbie prac doktorskich i licencjackich na te sprawy nie pozostawało wiele czasu. Ćwiczenia poza seminarium prowadzone były równocześnie z wykładami paleografii oraz od r. akad. 1965/66 nauk pomocniczych historii nowożytnej.

IV. OSIĄGNIĘCIA NAUKOWO-BADAWCZE

Poprzednio omawiana tematyka zajęć seminaryjnych daje pogląd na zainteresowania naukowe studentów, na ich pracę naukowo-badawczą prowadzoną pod kierunkiem profesora. Ważne są jednak przede wszystkim wyniki tej pracy. Najlepiej mówią o nich tytuły prac licencjackich i doktorskich.

Dla pokazania całości osiągnięć sekcji należy na wstępie wyjść poza ramy seminarium i wspomnieć o czterech habilitacjach, jakie się na niej odbyły:

1. 1959/60 — ks. B. Kumor; praca pt. *Powstanie i rozwój organizacji parafialnej w Małopolsce południowej do końca XVI w.*
2. 1963/64 — o. Romuald Gustaw; praca pt. *Rozwój pojęcia historii Kościoła od I do XVIII w.*
3. 1965/66 — ks. Cz. Bartnik; praca pt. *Teologia historii według Leona Wielkiego.*
4. 1966/67 — ks. J. M. Szymusiak; praca pt. *Grzegorz Teolog.*

Na Wydziale Historycznym UW habilitował się ponadto w r. akad. 1964/65 ks. St. Librowski na podstawie pracy pt. *Wizytacje diecezji wrocławskiej.*

1. Prace doktorskie

W okresie przedwojennym pracę doktorską z historii Kościoła pod kierunkiem ks. J. Umińskiego napisał w r. 1926 ks. Józef Bielowski. Temat pracy brzmiał: *Z działalności publicznej Stanisława Hozjusza*. Promotorem przewodu doktorskiego był ks. M. Morawski.

Prace doktorskie, a następnie licencjackie i magisterskie podajemy tu w układzie chronologicznym, przyjmując jako drugie kryterium podziału ich promotora. Dołączona przy pracach doktorskich notatka o ich treści nie wychodzi poza zakres planu pracy.

Prace doktorskie napisane pod kierunkiem ks. M. Żywczyńskiego:

1. O. Romuald G u s t a w OFMBern. (14 VI 1947), *Klasztor i kościół św. Józefa SS. Bernardynek w Krakowie 1646—1946*, Biblioteka Krakowska, t. 105, Kraków 1947, s. 207, tabl. 18, planów 10. (Praca napisana na UJ i przyjęta na sekcji hist. KUL).

W 8 rozdziałach omawia autor kolejno założenie klasztoru, jego organizację oraz władze do r. 1788, następnie przyłączenie klasztoru św. Agnieszki (1788) i św. Kolety (1827) do klasztoru św. Józefa, życie zakonne i reformę klasztoru w XIX w., uposażenie i dzieje zabudowań oraz daje opis kościoła i klasztoru. Jako załącznik dodano 9 aneksów źródłowych.

2. Ks. Julian W o j t k o w s k i, diec. warm. (20 III 1953), *Wiara w Niepokalane Poczęcie NMP w Polsce do w. XV Studium dogmatyczne średniowiecznych zabytków liturgicznych*, Lublin 1958, ss. 271, 1 nlb.

Praca składa się z 2 tomów. W pierwszym opracowane są świadectwa wszystkich zabytków liturgicznych polskich do r. 1500 na temat Niepok. Pocz. NMP, w drugim zawarte są wykorzystane teksty źródłowe. Praca ma charakter źródłoznawczy i analityczny.

3. O. Paweł K i e l a r OP (25 VI 1953), *Henryk biskup chełmiński, dominikanin 1263*, ss. 144, maszynopis.

Na tle misji pruskiej, początków diecezji chełmińskiej i spraw krzyżackich szkicuje autor sylwetkę biskupa chełmińskiego Henryka. Analizując niezbyt liczne źródła i biorąc pod uwagę ogólną sytuację, w jakiej działał omawiany biskup, sprostował autor szereg błędnych o nim opinii.

4. Ks. Bolesław K u m o r, diec. tarn. (20 X 1954), *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, ss. 194.

Praca składa się z dwóch części: z właściwej rozprawy i z załączników zawierających dokumenty wykorzystane w pracy (s. 107—174). W trzech rozdziałach autor omawia najpierw utworzenie diecezji tarnowskiej, następnie jej organizację i czasowe zniesienie, wreszcie wznowienie. Obok zmian organizacyjnych diecezji kreśli autor sylwetki 2 jej biskupów: Floriana Janowskiego i Grzegorza Zieglera.

5. Ks. Zbigniew S t a r n a w s k i, diec. lub. (4 XII 1954), *Biskup Wincenty Baranowski na tle dziejów diecezji lubelskiej*, maszynopis, ss. 234.

Praca składa się z dwóch części. W pierwszej, obejmującej 3 rozdziały, ukazana jest młodość bpa Baranowskiego, jego lata kapłańskie i czasy, kiedy był biskupem sufraganiem lubelskim. W drugiej części omawia autor rządy bpa Baranowskiego jako ordynariusza diecezji lubelskiej (11 rozdziałów). Mimo że praca, jak wynika z tytułu, zdaje się nosić charakter biograficzny, jest ona raczej przyczynkiem do historii diecezji lubelskiej.

6. Ks. Józef S e y d a SVD (18 XII 1959), *Biskup Benedykt Izdbieński i diecezja poznańska za jego rządów 1487—1553. Studium kościelno-obyczajowe*. Wyd. częściowo pt. *Zagadnienie reformy zakonów w Polsce w połowie XVI w.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, XIII (1966), z. 4, s. 103—118.

Tętem właściwego problemu poruszanego w pracy jest szkic biograficzny bpa

Izdbieńskiego i stan diecezji poznańskiej za jego rządów. W tym kontekście przeprowadza autor analizę obyczajowości duchowieństwa na omawianym terenie.

7. Ks. Franciszek Tadeusz B o r o w s k i, diec. sandom. (17 V 1960), *Dekret kasacyjny z r. 1819 i jego wykonanie w stosunku do zakonów diecezji sandomierskiej*, maszynopis, ss. 314.

Praca składa się z trzech części. Pierwsze dwie przedstawiają genezę, postanowienia i wykonanie dekretu w skali krajowej jak również przebieg układów pomiędzy Stolicą Apostolską, arcybiskupem warszawskim Malczewskim i rządem Królestwa Polskiego w tej sprawie. Część trzecia poświęcona jest sprawom wykonania dekretu na obszarze diecezji sandomierskiej w stosunku do opactw: Benedyktynów w Sieciechowie i na Łysej Górze, Cystersów w Koprzywnicy, Wąchocku i Sulejowie, Kamedułów w Rytwianach, oraz klasztorów Benedyktynek w Radomiu i Sandomierzu. Tu też jest mowa o stanie i dalszych losach szkół utrzymanych przez te klasztory.

8. Ks. Franciszek S t o p n i a k, diec. lub. (6 V 1961), *Dzieje kapituły zamojskiej*, Lublin 1962, ss. 205.

W pięciu rozdziałach omawia autor dzieje kapituły zamojskiej, jej uposażenie, fundację, organizację i działalność duszpasterską. W IV rozdziale przedstawia stosunek kapituły do Akademii Zamojskiej. Praca uwzględnia głównie zagadnienia ekonomiczne i organizacyjne.

9. Ks. Jerzy W o l n y, diec. częstoch. (26 VI 1961), *Łaciński zbiór kazań Peregryna z Opola i ich związek z tzw. Kazaniami gnieźnieńskimi*. Wyd. częściowo w: *Średniowieczne studia o kulturze*, t. I, [Warszawa] 1961, s. 171—238.

W I rozdziale omawia autor zarówno technikę, jak i ogólnie treść kazań średniowiecznych. Jest to pierwsze w języku polskim encyklopedyczne opracowanie tego zagadnienia. Nadto daje on studium analityczne kazań Peregryna z Opola ze wskazaniem na ich związek z Kazaniami Gnieźnieńskimi oraz rys bio-bibliograficzny Peregryna z Opola.

10. Ks. Tadeusz Ś l i w a, diec. przem. (17 V 1962), *Diecezja przemyska w połowie XVI w.*, maszynopis, ss. XVI + 409, 1 mapa. Wyd. częściowo pt. *Stan religijno-moralny wiernych w diecezji przemyskiej w połowie XVI w.*, „Roczniki Teol.-Kan.”, XI (1964) 135—155.

Praca stanowi próbę ujęcia przekrojowego dziejów diecezji przemyskiej za rządów bpów St. Tarły i J. Dziaduskiego. Szczegóły biograficzne obu biskupów przeplatają się w toku całej pracy; są one jednak drugorzędne wobec spraw związanych bezpośrednio z dziejami diecezji. W 7 rozdziałach, prócz sylwetek wspomnianych biskupów (rozd. 2), przedstawione są dzieje kapituły, charakterystyka duchowieństwa i wiernych oraz początki reformacji.

11. Ks. Edmund P i s z c z, diec. chełm. (25 VI 1962), *Geneza i przebieg toruńskiego „colloquium charitativum” za Władysława IV w r. 1645*, maszynopis, ss. 322.

Na tle układu stosunków wyznaniowych w Polsce, a zwłaszcza polityki wyznaniowej Władysława IV, nakreślił autor genezę „colloquium charitativum”,

następnie przeszedł do omówienia bezpośrednich przygotowań do rozmowy toruńskiej, wreszcie opisał bez analizowania samą rozmowę i towarzyszące jej wydarzenia. Kończy pracę oceną wydarzeń i próbą dania odpowiedzi na pytanie, dlaczego colloquium się nie udało.

12. O. Jerzy Duchniewski OFM Cap. (18 VI 1963), *Dzieje polskiej prowincji kapucynów w czasach porozbiorowych (1772—1864)*, maszynopis, ss. XXXVI + 365, 5 map.

Praca liczy 9 rozdziałów. Badania przeprowadzone przez autora obejmują wszystkie klasztory kapucyńskie na terenie Polski do r. 1795. W miarę kurczenia się tych terenów z racji kolejnych rozbiorów autor ogranicza się do ziem pozostałych przy Polsce. Rozdziały 1—5 zawierają polityczne dzieje prowincji kapucynów w przyjętych przez autora ramach czasowych i terytorialnych, dalsze obrazują wewnętrzne dzieje prowincji.

13. O. Antoni Bazieliński CSSR (18 VI 1963), *Kardynał Jerzy Radziwiłł 1556—1600*, maszynopis, ss. XLII + 258. Wyd. częściowo pod tym samym tytułem w: *Studia historyczne*, pod redakcją ks. M. Żywczyńskiego i ks. Z. Zielińskiego, Lublin 1968, t. I, s. 163—266.

Praca składa się z trzech części. W pierwszej autor omawia młodość i okres biskupstwa wileńskiego J. Radziwiłła. Cz. II poświęcona jest działalności politycznej kardynała, wreszcie III — jego działalności jako biskupa krakowskiego. Praca nosi charakter wybitnie biograficzny.

14. Ks. Witold Jemielity, diec. łomż. (5 XI 1963), *Diecezja sejneńska w latach 1872—1893*, maszynopis, ss. VIII + 210.

W 8 rozdziałach kolejno przedstawił autor: charakterystykę sytuacji Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim do r. 1872 oraz stan diecezji w momencie objęcia w niej rządów przez bpa Wierzbowskiego; życiorys biskupa d r. 1872, skład osobowy kapituły i konsystorza, seminarium duchowne łącznie ze stanem studiów tam odbywanych, stan moralny duchowieństwa, życie religijne wiernych wraz z charakterystyką współżycia Polaków, Litwinów i Żydów, troskę duchowieństwa, biskupa i wiernych o miejsca kultu oraz prześladowanie unitów.

15. Ks. Leonard Grochowski, archid. gnieźn. (6 XI 1963), *Ks. Teofil Wolicki jako administrator generalny poznański i arcybiskup gnieźnieński i poznański 1825—1829*. Wyd. częściowo pt. *Kryzys i reorganizacja archidiecezji gnieźnieńskiej w latach 1793—1833*, „*Nasza Przeszłość*”, XXIV (1966) 203—242.

Praca częściowo o charakterze biograficznym, podejmuje jednak tematykę związaną z następstwami dla omawianych archidiecezji bulli *De salute animarum*. Ks. T. Wolicki na tym tle jawi się jako organizator obu archidiecezji według nowego ich statusu, prócz tego jako działacz na polu oświatowym i kulturalnym Wielkopolski.

16. Ks. Zygmunt Zieliński, archidiec. gnieźn. (16 XII 1965), *Wykonanie ustaw majowych 1873 r. w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej (1873—1887)*. Wyd. częściowo pod tytułami: *Tajna administracja archidiecezji gnieźnieńskiej w czasie kulturkampfu*, „*Nasza Prze-*

szłość", XXIV (1966) 243—258, oraz *Wykonanie ustawy sejmu pruskiego z 11 V 1873 r. na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej*, [W:] *Studia historyczne*, pod red. ks. M. Żywczyńskiego i Z. Zielińskiego, Lublin 1968, t. II, s. 7—172.

Pracę, składającą się z 8 rozdziałów, wypełnia analiza omawianej ustawy oraz jej wykonania w powiązaniu z pozostałymi ustawami kulturkampfu. Na tle toczącej się walki przedstawiona jest sytuacja Kościoła w obu archidiecezjach oraz momenty narodowościowe, jakie w toku tej walki doszły do głosu.

17. Ks. Kazimierz Ś m i g i e l, archidiec. gnieźn. (16 XII 1965), *Walka władz hitlerowskich z katolickim kultem religijnym w archidiecezji gnieźnieńskiej w latach 1939—1945*. Wyd. w całości w: *Studia historyczne*, pod red. ks. M. Żywczyńskiego i ks. Z. Zielińskiego, Lublin 1968, t. II, s. 251—388.

Treścią pracy jest sytuacja i stan prawny Kościoła katolickiego na obszarze omawianej archidiecezji pod okupacją hitlerowską. Szczegółowe przedstawienie rezultatów polityki kościelnej władz hitlerowskich uwzględnia: zamykanie kościołów, niszczenie i grabież budynków sakralnych, cmentarzy, figur przydrożnych profanacje, ograniczenie języka polskiego w życiu kościelnym, odseparowanie katolików niemieckich od polskich, ograniczenie w zakresie nabożeństw i posług sakramentalnych. W pracy zużytkowano liczne zeznania świadków.

18. Ks. Alojzy S z o r c, diec. warm. (15 XII 1966), *Diecezja warmińska za biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego (1698—1711)*. Wyd. częściowo pt. *Losy biskupstwa warmińskiego w dobie wojny północnej 1700—1711*, „*Studia Warmiensia*”, II (1965) 65—94.

W siedmiu rozdziałach omawia autor kolejno: ramy organizacyjne diecezji i biskupstwa warmińskiego na tle ówczesnych warunków politycznych; wpływ wojny północnej na losy biskupstwa następnie rysuje sylwetkę bpa Załuskiego i jego sufragana, charakteryzuje rolę: kapituł fromborskiej i dobromiejskiej, stan duchowieństwa parafialnego i zakonnego, wiernych i pracy duszpasterskiej. Wreszcie poświęca autor uwagę również diasporze diecezji warmińskiej. Praca obrazuje funkcjonowanie diecezji, nie stanowi natomiast całościowego obrazu jej dziejów w omawianym okresie.

19. Ks. Henryk Ż o c h o w s k i, archidiec. warsz. (14 III 1967), *Duszpasterstwo na Warmii za rządów Krzysztofa Andrzeja Szembeka 1724—1740*, maszynopis, ss. XXV + 470.

W 8 rozdziałach porusza autor najpierw sprawę granic i podziału diecezji warmińskiej oraz jej stanu po wojnach szwedzkich. Dalej następuje charakterystyka ludności pod względem narodowym i społecznym. Po omówieniu zarządu diecezji: ordynariusza, obu kapituł i najbliższych współpracowników biskupa, zajmuje się autor duchowieństwem diecezjalnym i zakonnym łącznie ze sprawą jego kształcenia. W dalszym ciągu jest mowa o wizytacjach biskupich, synodzie diecezjalnym, sprawach wiary i moralności, wreszcie o sprawach majątkowych i gospodarczych. Ostatnia część pracy poświęcona jest życiu religijnemu, akcji charytatywnej i szkolnictwu kościelnemu.

20. Ks. Stanisław B o Ń k o w s k i, diec. płocka (15 III 1967), *Święty*

Stanisław Kostka. Monografia historyczna. Wyd. częściowo pt. Rodzina św. Stanisława Kostki, [W:] Studia historyczne, pod red. ks. M. Żywczyńskiego i ks. Z. Zielińskiego, Lublin 1968, t. I, s. 107—161.

Po uprzednim scharakteryzowaniu środowiska rodzinnego Kostków podejmuje autor próbę analizy osobowości św. Stanisława. Posługuje się tu analizą antropologiczną, somatyczną, klasyfikacją charakterologiczną, a nawet próbą grafologiczną.

Prace doktorskie napisane pod kierunkiem
ks. M. Rechowicza:

1. Ks. Wacław Schenk, diec. opolska (23 VI 1955), *Kult św. Stanisława Szczepanowskiego na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych (XIII—XV w.). Studium historyczno-liturgiczne, Lublin 1959.*

Autor stawia sobie pytanie, czy w oparciu o materiał znajdujący się w rękopisach liturgicznych (kodeksach) można mówić o śladach kultu św. Stanisława na Śląsku przed 1252 r. oraz jakie rozmiary przybrał on i jaki miał charakter na wspomnianym terenie. W pracy zebrano i opisano materiał z 246 kodeksów średniowiecznych. Następnie omówiono wpływ Czech na Śląsk pod względem liturgicznym. Autor śledzi dalej ślady kultu św. Stanisława w okresie przedkanonizacyjnym w tekstach mszalnych. Na podstawie analizy tekstów liturgicznych daje obraz rozwoju kultu św. Stanisława na Śląsku w okresie przedtrydenckim.

2. Ks. Czesław Skowron, archidiec. krak. (25 VI 1962), *Mszalne procesje ofiarnicze w diecezjach polskich w okresie przedrozbiorowym, maszynopis, ss. XV + 234.*

Rozprawa składa się z 4 części. Omawiane są w nich następujące zagadnienia: geneza procesji ofiarniczych (od III w.), zasięg ich w Polsce, osłabienie tej praktyki na Zachodzie, choć widać było tendencje do jej ożywienia, szczególnie dzięki benedyktynom, którzy zwyczaj ten przeszczepili również do Polski. Dalsze zmniejszenie praktyki procesji ofiarniczych spowodował wpływ protestantyzmu. W trzeciej części omiawia autor okoliczności składania ofiar, wreszcie ich rodzaje i przeznaczenie.

3. Ks. Kazimierz Dola, diec. opolska (5 XI 1963), *Szpitalnictwo średniowieczne na Śląsku, maszynopis, ss. XL + 118, 1 mapa.*

W pracy omawia się najpierw rozwój historyczny szpitalnictwa kościelnego na Śląsku, dalej duszpasterstwo szpitalne, podstawy gospodarcze i życie wewnętrzne szpitali. Rozprawa liczy 4 rozdziały.

4. O. Henryk Błażkiewicz OFMRef (21 III 1966), *Studia w małopolskiej prowincji reformatów 1622—1785, maszynopis., ss. XLII + 250.*

Autor kładzie głównie nacisk na studium w małopolskiej prowincji reformatów, na wykładane tam dyscypliny, na poziom nauczania, na powiązanie studiów reformackich z prądami teologicznymi w całym Kościele. W świetle tych badań próbuje umiejscowić te studia pośród ogółu polskich zakładów teologicznych diecezjalnych i zakonnych.

5. O. Marian Brudzisz CSSR (11 III 1967), *Dzieje Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim pod zarządem Księża Komunistów (1684—1782)*, maszynopis, ss. XXXI + 236.

Rozprawa składa się z 7 rozdziałów i omawia kolejno: założenie seminarium janowskiego, materialne podstawy jego egzystencji, zespół administracyjno-wychowawczy, obraz życia codziennego w Janowie, kształcenie teoretyczne i praktyczne alumnów, ich przygotowanie ascetyczno-kapłańskie, wreszcie problem odejścia Księża Komunistów z seminarium janowskiego.

6. Ks. Marek Zahajkiewicz, diec. lub. (28 IV 1967), *Msza św. w Polsce do Soboru Trydenckiego w świetle rodzimych komentarzy (expositiones missae). Studium historyczno-liturgiczne*, maszynopis, ss. XV + 236.

Jest to opracowanie traktatów o mszy św. (teksty brachygraficzne) Andrzeja z Kokorzyna, Bartłomieja z Jasła, Jana Inera, Jana z Kluczborka, Mikołaja z Błonia, Mikołaja Stöwe i in. Autor przeprowadził badania filologiczne oraz starał się usystematyzować naukę o mszy św. na podstawie badanych tekstów.

7. Ks. Wojciech Danielski, archidiec. warsz. (1 VI 1967), *Kult św. Wojciecha na ziemiach polskich w świetle przedtrydenckich ksiąg liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne*, maszynopis, ss. 447.

Autor postawił sobie pytanie, czy w świetle ksiąg liturgicznych kult św. Wojciecha zmienił swój zasięg i czy uległa ograniczeniu jego treść ideologiczna. Przebadał w tym celu i omówił święta ku czci św. Wojciecha, formularze mszalne, oficja brewiarzowe, formy kultu liturgicznego i polskie ośrodki twórczości liturgicznej wraz z ich stosunkiem do kultu św. Wojciecha. W wyniku tych badań autor stwierdza, że kult św. Wojciecha nie uległ osłabieniu pod wpływem kultu św. Stanisława.

8. O. Bronisław Panek OCarm. (1 XII 1967), *Działalność charytatywna Kościoła na terenie Krakowa w okresie reformacji i reformy trydenckiej*, maszynopis, ss. XXVI + 236.

Praca składa się z 4 rozdziałów, w których kolejno omawia autor zarys rozwoju instytucji charytatywnych do czasu reformacji, podłoże przemian zachodzących w krakowskich instytucjach charytatywnych w XV i XVII w., próby uporządkowania i ulepszenia działalności charytatywnej na tym terenie oraz stan tej działalności w okresie reform trydenckich.

.2. Prace licencjackie

Prace pisane pod kierunkiem ks. M. Żywczyńskiego:

1. Ks. Zbigniew Starnawski (17 IV 1951), *Walenty Baranowski w latach 1805—1869*.
2. Ks. Julian Wojtkowski (24 VI 1952), *Język kazań i śpiewu kościelnego w diecezji warmińskiej około połowy wieku XIX*.
3. Ks. Jan Chwaliński, diec. opolska (21 VI 1956), *Lata młodości Edmunda Bojanowskiego i jego działalność oświatowa*.

4. Ks. Henryk Gruchała, diec. łódzka (27 XI 1956), *Działalność kościelna bpa Jana Karnkowskiego w diecezji przemyskiej.*
5. Ks. Józef Seyda (27 XI 1956), *Działalność św. Jana Kapistrana w Polsce.*
6. Ks. Franciszek Borowski (13 XII 1957), *Powstanie diecezji sandomierskiej.*
7. Ks. Tadeusz Tararuj, diec. droh. (13 XII 1957), *Obsadzanie biskupstw w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku.*
8. Ks. Leonard Grochowski (13 XII 1957), *Ks. Teofil Wolicki w latach 1767—1825.*
9. Ks. Stanisław Motyl SVB (13 XII 1957), *Dzieje Zakładu św. Józefa fundacji Michałowskich w Prusach.*
10. Ks. Kazimierz Gabryel, diec. łódzka (13 XII 1958), *Działalność kościelna biskupa Piotra Tomickiego do r. 1520.*
11. Ks. Alojzy Gawlikowski SP (13 XII 1958), *Powstanie polskiej prowincji pijarskiej.*
12. Ks. Tadeusz Śliwa (11 XII 1958), *Walka biskupa Jana Dziaduskiego z reformacją w diecezji przemyskiej.*
13. Ks. Jerzy Truk, diec. lub. (17 VI 1959), *Stosunek Rzymu do Polski za czasów Zygmunta Augusta w sprawie reformacji.*
14. Ks. Franciszek Stopniak (18 III 1959), *Rzym i Polska w okresie wojny trzynastoletniej.*
15. Ks. Marian Marguż, diec. włocł. (29 III 1960), *Działalność kościelna biskupa kujawsko-pomorskiego Wawrzyńca Gembickiego (1610—1616).*
16. Ks. Czesław Skowron (14 VI 1960), *Parafia Choczni, jej powstanie i dzieje kościoła parafialnego do r. 1795.*
17. Ks. Edmund Piszcz (17 VI 1960), *Dzieje kościoła i klasztoru OO. Reformatorów w Łąkach Bratiańskich.*
18. O. Jerzy Duchniewski (1 XII 1960), *Polska prowincja kapucynów w okresie rządów prowincjałskich o. Beniamina Szymańskiego (1836—1856).*
19. O. Czesław Gil OCarm. (12 XII 1961), *Początki zakonu Karmelitów Bosych w Polsce (1605—1622).*
20. Ks. Witold Jemielity (12 XII 1961), *Działalność duszpasterska bpa Konstantego Ireneusza Łubieńskiego (1863—1869).*
21. Ks. Stanisław Bońkowski (22 II 1962), *Rodzina św. Stanisława Kostki i jego lata pobytu w Rostkowie.*
22. O. Jan Synowiec OFMConv. (11 V 1962), *Reformy w prowincji galijskiej oo. franciszkanów w latach 1889—1918.*
23. Ks. Tadeusz Salwa CM (23 VI 1962), *Ks. Andrzej Pohl (1792—1820). Życie i działalność.*

24. O. Antoni Wiśniowski OFMRef. (29 V 1963), *Dzieje organizacji małopolskiej prowincji reformatów w latach 1772—1810.*
25. Ks. Alojzy Szorc (19 VI 1963), *Rządy bpa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego na Warmii w latach 1698—1705.*
26. Ks. Marian Aleksandrowicz, archidiec. gnieźn. (19 VI 1963), *Początkowe dzieje seminarium gnieźnieńskiego (1602—1718).*
27. Ks. Stanisław Dąbrowski, archidiec. białost. (9 XII 1963), *Archidiaconat białostocki 1808—1842.*
28. Ks. Kazimierz Śmigiel (20 II 1964), *Kult katolicki w parafiach archidiecezji gnieźnieńskiej należących do okręgu Gdańsk—Prusy Zach. w latach 1939—1945.*
29. Ks. Zygmunt Zieliński (20 II 1964), *Zarząd majątkiem kościelnym w archidiecezji gnieźnieńskiej w czasie kulturkampfu 1874—1886.*
30. Ks. Jan Związek, diec. częstoch. (20 II 1964), *Kazania niedzielne Mikołaja z Wilkowiecka.*
31. Ks. Bolesław Majdak FDP (1 VI 1964), *Dzieje Zgromadzenia Oratorianów w Polsce (1923—1939).*
32. O. Józef Barcik OFMConv. (1 VI 1964), *Życie i działalność o. Alojzego Karwackiego (1866—1924).*
33. Ks. Jan Żukowski, diec. lub. (26 V 1965), *Dzieje parafii Wojstawice do r. 1914.*
34. O. Michał Dziuba OFMCap. (14 VI 1966), *Kapucyni w Łądzie.*
35. O. Henryk Czerwień OSPPE (17 XI 1966), *Drukarnia OO. Paulinów w Częstochowie w latach 1693—1729.*
36. Ks. Anastazy Nadolny, diec. chełm. (20 IV 1967), *Działalność reformatorska Jana Czerskiego 1844—1859.*
37. Ks. Stefan Woźnicki, diec. chełm. (20 IV 1967), *Biskup chełmiński Jan Nepomucen Marwicz wobec ustaw o wychowaniu i mianowaniu duchowieństwa.*
38. O. Pius Józef Filipek OCist. (16 VI 1967), *Marcin Białobrzesci jako opat mogiński (1559—1586).*
39. Ks. Jan Terlecki, diec. siedl. (20 IV 1967), *Parafia grecko-katolicka w Parczewie w latach 1815—1863.*

Prace pisane pod kierunkiem ks. M. Rechowicza

1. Ks. Wacław Schenk (22 VI 1954), *Rękopisy liturgiczne bibliotek wrocławskich zawierające materiały kultu św. Stanisława Biskupa na Śląsku (XIII—XV w.).*
2. Ks. Jerzy Wolny (27 XI 1956), *Ślužba Boża w polskich parafiach wiejskich w XIII w.*
3. Ks. Jerzy Kaczor, diec. sand. (18 XII 1959), *Historia Seminarium Duchownego w Sandomierzu 1636—1773.*

4. O. Marian Brudzisz (16 II 1960), *Seminarium św. Jana Chrzciciela w Warszawie w pierwszym okresie swego istnienia 1682—1758.*
5. Ks. Kazimierz Dola (18 V 1960), *Joannici na Śląsku do poł. XIV w.*
6. Ks. Wojciech Danielski (14 VI 1960), *Potrydenckie księgi liturgiczne diecezji jako źródło do dziejów kultu św. Wojciecha. Studium źródłoznawczo-liturgiczne.*
7. O. Andrzej Mazurek OFM (23 I 1961), *Bernardyni w Poznaniu 1457—1655.*
8. O. Henryk Błażkiewicz (21 VI 1960), *Powstanie małopolskiej prowincji reformatów.*
9. O. Antoni Bazielić (25 II 1961), *Początki kultu św. Andrzeja Apostoła w Polsce.*
10. Ks. Marek Zahajkiewicz (11 XII 1961), *Liturgia mszy św. w świetle „Tractatus sacerdotalis de sacramentis” Mikołaja z Błonia.*
11. Ks. Tadeusz Łaś SCJ (26 V 1965), *Przedtrydencki kult św. Klemensa Rzymskiego w diecezji krakowskiej w świetle wezwań kościołów.*
12. Ks. Helmut Sobeczko, diec. opolska (26 V 1965), *Kult liturgiczny św. Wacława na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych.*
13. S. Krystyna Kuźmak FMA (4 VI 1965), *Kult Najświętszej Maryi Panny Wspomożenia Wiernych.*
14. Ks. Józef Swastek, diec. wrocł. (27 V 1966), *Kolofony św. Jana Kantego w rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie.*
15. Ks. Bronisław Panek OCarm. (21 VI 1961), *Dzieje Arcybractwa Szkaplerza Świętego przy kościele OO. Karmelitów w Krakowie na Piasku do końca XVII wieku.*

Prace pisane pod kierunkiem ks. B. Kumora

1. Ks. Henryk Nowakowski CO. (12 VI 1967), *Filadelfie opactwa lubińskiego.*
2. Ks. Kazimierz Szwarga, diec. tarn. (27 V 1966), *Starosądecki ruch pątniczy w XIV—XVII w.*

Prace pisane pod kierunkiem ks. St. Librowskiego

Ks. Feliks Lenort, archidiec. pozn. (27 IX 1966), *Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (Zarys dziejów i charakterystyka zasobów).*

Prace magisterskie, o których poprzednio wspomniano, nie były pisane na sekcji historii Kościoła, przygotowywali je bowiem studenci kursu zwyczajnego teologii na seminariach historycznych prowadzonych w ramach tego kursu. Podajemy te prace tutaj po to, by zobrazować całokształt osiągnięć naukowo-badawczych z zakresu historii Kościoła na Wydziale Teologicznym.

Prace magisterskie pisane pod kierunkiem
ks. M. Żywczyńskiego:

1. Ks. Edward Kaszak (1954), *Ks. Jan Ambroży Wadowski*.
2. Ks. Walerian Słomka (1955), *Diecezja chełmsko-lubelska*.
3. Ks. Stefan Syrkosz (1966), *Dzieje parafii Turobin*.

Prace magisterskie pisane pod kierunkiem
ks. B. Kumora

1. Andrzej Strąkowski (1963), *Dzieje parafii Uchanie do r. 1864*.
2. S. Bronisława Laszczak Seraf. (1964), *Działalność społeczno-charytatywna Zgromadzenia SS. Serafitek przed pierwszą wojną światową (1881—1914)*.
3. Ks. Kazimierz Wasiak (1964), *Dziekani archidiecezji poznańskiej*.
4. S. Krystyna Lange (1964), *Geneza Zgromadzenia SS. Wspólnej Pracy na tle kwestii społecznej w zaborze rosyjskim i dalszy jego rozwój w niepodległej Polsce (1910—1939)*.
5. S. Genowefa Wąńkiewicz (1965), *Udział felicjanek w odrodzeniu religijnym w Polsce 1855—1914*.
6. S. Teresa Kostyra (1965), *Udział SS. Służebniczek NMP w pracy misyjnej w Zambii (1928—1964)*.
7. S. Józefa Piróg (1966), *Geneza i rozwój bractw różańcowych w Polsce do r. 1604*.
8. Ks. Franciszek Piechota (1966), *Katechizacja w diecezji wrocławskiej w świetle ustaw synodalnych w okresie od w. XIII do połowy wieku XVII*.
9. S. Krystyna Paluch (1966), *Działalność społeczno-charytatywna Zgromadzenia SS. Opatrzności Bożej (1857—1939)*.
10. Ks. Marian Czapla (1966), *Dzieje parafii Czarncza*.
11. S. Zofia Olejnik (1966), *Geneza i rozwój konstytucji SS. Służebniczek Niepokalanego Poczęcia NMP w Pleszewie*.
12. S. Jadwiga Broniec (1966), *Bractwo św. Józefa we Lwowie*.
13. Ks. Józef Mandziuk (1966), *Życie i twórczość o. Kacpra Družbickiego*.
14. S. Jadwiga Lipian (1967), *Życie i działalność s. Leony Nastał 1903—1940*.
15. S. Teresa Stelmach (1967), *Działalność Zgromadzenia Boromeuszek w czasie rządów m. Ludgardy Knepppek 1921—1933*.
16. Ks. Józef Alberski (1962), *Średniowieczne bractwo NMP w Pilźnie na tle bractw literackich w Polsce*.

Dzieje sekcji, a od r. 1964 Instytutu Historii Kościoła, tak jak je widzimy na podstawie powyższego szkicu, zmuszają nie tylko do wyciągnięcia ogólnych wniosków, bardziej może pobudzają one do rozważań nad perspektywami dalszego rozwoju studium historii Kościoła na KUL-u. Śledząc przeszłość tego studium trzeba stwierdzić, że tak długo jak studenci sekcji historii Kościoła zaabsorbowani byli również ogólnym studium teologii, nie mogło być mowy o jakiejś szerszej pojętej specjalizacji historycznej. Ograniczała się ona w zasadzie do tematyki, z jaką student zapoznawał się gruntownie w trakcie przygotowywania pracy doktorskiej czy licencjackiej. Brakowało natomiast zajęć specjalistycznych, które zapoznawałyby studiujących w szerszym zakresie z problematyką poszczególnych dziedzin historii Kościoła.

Od momentu powstania Instytutu Historii Kościoła sytuacja ta uległa zasadniczej zmianie. Studenci mogą teraz poświęcić się całkowicie historii Kościoła. Wykłady dyscyplin głównych wprawdzie nie uległy zmianie, ale doszły tak konieczne dla pogłębienia studium dyscypliny specjalne, więcej uwagi poświęcono też zajęciom pomocniczym, wprowadzającym do pracy badawczej. Dalszy rozwój studium historii Kościoła w instytucie musi pójść oczywiście w kierunku maksymalnej rozbudowy właśnie dyscyplin specjalnych. Wykładane w poszczególnych semestrach w małym wymiarze godzin będą one często tylko obszernym wprowadzeniem do poszczególnych zagadnień. W ten sposób jednak wskazana zostanie studiującym nie tylko droga do samodzielnej pracy w danym kierunku, ale również odpowiednia metoda pracy. Dyscypliny specjalne mają więc być niejako dopełnieniem głównego programu nauki.

Perspektywy rozwoju Instytutu Historii Kościoła uwidaczniają się w stwarzaniu jak największej możliwości specjalizacji. Wiąże się to ściśle z wielokierunkowością prac naukowo-badawczych, konieczną z racji przygotowywania przez instytut historyków mających pracować w przyszłości na ściśle określonych terenach, co za tym idzie — zajmować się dziejami tych właśnie regionów. Nie jest to oczywiście zasada odnosząca się do wszystkich studentów, ale w każdym razie do olbrzymiej ich większości.

Tak więc Instytut Historii Kościoła ma do spełnienia dwa zadania — dać swoim studentom ogólną wiedzę kościelnohistoryczną oraz przygotować ich do pracy badawczej w diecezjach i zakonach, z których się wywodzą. Najbardziej odpowiadający tym zadaniom program studiów to niewątpliwie ten, jaki w obecnej chwili jest wcielany w życie.